

GYVENIMO ĮGŪDŽIŲ BENDROJI PROGRAMA SMURTO ROMANTINIUOSE SANTYKIUOSE ATPAŽINIMO POŽIŪRIU

Tyrimo ataskaita

Autorė: dr. Irena Stonkuvienė

Projektas: „Sveiki, santykiai! Atpažink, suprask, kurk“
(Nr.SAAPA08733/2025)

Tyrimą finansavo:

Lietuvos Respublikos
socialinės apsaugos
ir darbo ministerija

Tyrimą organizavo:

Vilnius, 2025 m.

Leidinyi parengtas pagal projektą „Sveiki, santykiai! Atpažink, suprask, kurk“, kuris finansuotas LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos lėšomis

TURINYS

ĮVADAS	3
LITERATŪROS APŽVALGA	4
EMPIRINIO TYRIMO METODIKATYRIMO REZULTATAI	6
Gyvenimo įgūdžių bendrosios programos mokytojų profesinis pasirengimas ir patirties įtaka ugdymo turiniui	7
Gyvenimo įgūdžių bendrosios programos mokytojų kvalifikacijos kėlimas ir mokymai	8
Pagrindinės gyvenimo įgūdžių bendrosios programos temos: ar kalbama apie smurtą romantiniuose santykiuose?	9
Didaktiniai gyvenimo įgūdžių bendrosios programos aspektai	15
APIBENDRINIMAS	19
REKOMENDACIJOS	21
LITERATŪRA	23
PRIEDAS. kvietimas dalyvauti tyrimo „gyvenimo įgūdžių bendroji programa, smurto romantiniuose santykiuose atpažinimo požiūriu“ diskusijų (fokus) grupėje	25

IVADAS

Romantiniai paauglių ir jaunuolių santykiai gali skirtis nuo romantinių santykių suaugusiesiems: romantinė jaunų žmonių draugystė nebūtinai pasireiškia tiesiogiai su partneriu (-iu), ji gali apimti ir bendravimą su potencialiais partneriais (Taylor ir kt. 2024). Tai - vadinamieji „pasimatymų“ santykiai. Šiame tyrime, apibūdindami jaunimo romantinius santykius, remsimės C.T. Davies apibrėžimu, kad tai yra už šeimos ribų esantys santykiai, apimantys pasimatymų ir intymumo elementus (2023, p. 27). Nors šiame amžiaus tarpsnyje romantiniai partneriai dažniausiai neturi teisinių ryšių, ekonominės priklausomybės ar abipusio sugyvenimo situacijų (Ramírez - Carrasco ir kt. 2023), tačiau jų išgyvenami jausmai gali būti itin intensyvūs.

Pasak V. Aragón ir A. Lozano (2024), toks intensyvumas tampriai susijęs su romantizuota meilės samprata, jos idealizavimu ir plačiai paplitusiais mitais (tikra meilė gali viską; meilė yra akla; intensyvi aistra turėtų trukti amžinai; pavydas yra meilės įrodymas ir pan.). Ypač meilę romantizuoti yra linkusios mergaitės. Būtent tai gali sukelti nerealius lūkesčius dėl santykių ir prisidėti prie tolerancijos skausmui ir smurtui. Prie smurto, tyrėjų nuomone, gali prisidėti ir galios santykiai pagrįsti asimetriniu žaidimu, kurį lemia diferencijuota socializacija, atitinkanti dominavimo/pavaldumo dinamiką, kylančią iš patriarchalinės visuomenės. Didelės įtakos galimam smurtui romantiniuose santykiuose turi ir paauglių bei jaunuolių tarpe paplitusi pornografija. Smurto (ypač kibernetinio) tikimybę padidina ir mobiliųjų įrenginių, galinčių tarnauti kaip sekimo ir kontrolės įrankiai, naudojimas. Šis tyrimas patvirtina panašias kitų mokslininkų, nagrinėjusių smurto jaunimo romantiniuose santykiuose priežastis ir paplitimą, įžvalgas (plačiau Stonkuvienė ir Pečiūrienė, 2024).

Nors itin tikslius smurto jaunimo romantiniuose santykiuose paplitimo skaičius sunku pateikti tiek dėl prieštarų ar nepilnų smurto apibrėžimų, nevienodų metodikų, matavimų ir kontekstų (Lombard 2015), tiek dėl to, kad smurtas dažnai yra slepiamas, apie jį nepranešama arba jį atsisakoma fiksuoti (Davies, 2023), tačiau tarptautiniai ir Lietuvos konteksto tyrimai (Purvanekienė, Pečiūrienė, 2024; Pečiūrienė, 2025) atskleidžia, kad tai opi problema.

Kaip rodo Eurobarometro (2024) rezultatai, Lietuvoje ši problema gali būti didesnė lyginant su Europos Sąjungos vidurkiu. Antai tik 55 proc. apklaustų lietuvių (ES – 92 proc.) mano, kad nepriimtinas joks šeimyninis smurtas prieš moteris. Kur kas labiau esame linkę pateisinti kibernetinį smurtą, pvz., net 70 proc. (ES- 43 proc.) sutinka arba visiškai sutinka su teiginiu „Jei moteris su kuo nors dalijasi intymiomis nuotraukomis, ji bent iš dalies yra atsakinga už tai, jei nuotrauka bendrinama internete be jos sutikimo“. Labiau tolerantiški esame ir seksualiniam smurtui. Nors pateikiami apibendrinti duomenys ir skirtingos amžiaus grupės nėra išskirtos, neabejotina, kad bendra tolerancija smurtui veikia ir jaunuolių nuostatas. Pastarųjų formavimui, be kita ko, didelę reikšmę turi mokykla.

Tačiau ar mokyklos poveikis smurto prevencijos ir atpažinimo srityje yra pakankamas? Reprezentatyvios visuomenės nuomonės apklausos „Lyčių nelygybė Lietuvoje“¹ (2024) rezultatai atskleidė menką visuomenės pasitikėjimą formaliuoju švietimu lyčių lygybės nuostatų ugdymo srityje. Nors didžioji dalis Lietuvos gyventojų mano, kad jaunimas turėtų būti daugiau mokomas apie vyrų ir moterų lygybę, tik 4 iš 10 asmenų mokyklos vaidmenį laiko svarbiu šiame procese.

Tyrimo, vykusio 2024 m. įgyvendinant projektą „Sveiki santykiai! Smurto romantiniuose santykiuose apraiškų atpažinimas“, metu išryškėjo jaunų žmonių švietimo poreikis smurto romantiniuose santykiuose atpažinimo ir prevencijos srityse. Tačiau tyrime dalyvavę jaunuoliai nurodė, kad mokykloje gavo nepakankamai žinių apie smurtą apskritai, juolab apie smurtą romantiniuose santykiuose (Žiliukaitė, Stonkuvienė, 2024). 2025 metų tyrimas taip pat patvirtino, kad švietimo apie sveikus, nesmurtinius santykius jaunuoliams akivaizdžiai trūksta. Situacijos, atrodo, nepagerino ir nuo 2023 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos mokyklose diegiama Gyvenimo įgūdžių bendroji programa (GJBP). Dauguma apklausoje dalyvavusių jaunuolių, kurie mokėsi pagal šią programą, teigė nieko negirdėję apie sveikus ar smurtinius santykius (Pečiūrienė, 2025).

¹ <https://lygybe.lt/tyrimai/lyciu-nelygybe-lietuvoje-reprezentatyvi-visuomenes-nuomones-apklausa-2024/>

Šio tyrimo probleminis klausimas – nustatyti, koks yra Gyvenimo įgūdžių mokytojų požiūris į Gyvenimo įgūdžių bendrąją programą ir jos galimybes smurto prevencijos srityje. Konkrečiai siekiama išsiaiškinti, ar GĮBP pakankamai ugdo mokinių gebėjimus atpažinti smurto apraiškas romantiniuose santykiuose.

LITERATŪROS APŽVALGA

2016 m. spalio 18 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Švietimo įstatymo pataisas (Nr. XII-2685)², kuriose, be kita ko numatyta mokyklų pareiga vykdyti smurto ir patyčių prevenciją vadovaujantis Švietimo ir mokslo ministro patvirtintomis rekomendacijomis. Įstatyme taip pat įtvirtinta prievolė užtikrinti kiekvieno mokinio dalyvavimą prevencinėje programoje. Prevencinė programa apibrėžiam kaip planingų ir sistemingų priemonių, padedančių stiprinti mokinio asmenybės ir aplinkos apsauginius veiksnius ir mažinti rizikos veiksnių įtaką, visuma.

Minėto įstatymo pataisose neakcentuojamos visos smurto rūšys, plačiau išskleidžiamos tik patyčių, kibernetinių patyčių ir vaiko nepriežiūros sampratos. Būtent patyčių prevencijai ir kovai su jomis ir skiriama daugiausiai dėmesio³. Nors programų yra nemažai, Lietuvos kontekste trūksta tyrimų, skirtų jų veiksmingumui įvertinti. Išimtį sudaro A. Baniulienės (2010) atlikta „Olweus“ programos efektyvumo analizė bei I. Vareikienės ir A. Zaborskio (2011) tyrimai Kauno mokyklose. Tyrimai, atlikti magistro darbų rėmuose, parodė, kad programa „Esame saugūs“ buvo veiksminga mažinant paauglių stresą ir nerimą (Šaronovaitė, 2025; Zarembaitė, 2025).

Vertinant smurto prevencijos programų efektyvumą, siūloma remtis tokiais kriterijais kaip mokslinis programos efektyvumo įrodymas, poveikio ilgalaikiškumas ir galimybė pritaikyti programą įvairiomis aplinkybėmis (Povilaitis ir kt., 2007). Tačiau, kaip išryškėja užsienio mokslininkų (Fellmeth ir kt., 2013; Edwards & Hinsz, 2014) tyrimuose, net ir pasirinkus konkrečius kriterijus, sunku vienareikšmiškai vertinti smurto romantiniuose santykiuose prevencijai skirtų programų veiksmingumą. Pavyzdžiui, Fellmeth su bendraautorais (2013), atlikę sisteminę tyrimų analizę, nenustatė, kad dauguma programų reikšmingai mažintų smurto paplitimą ar teigiamai veiktų požiūrį bei elgesį; pastebėtas tik nedidelis statistiškai reikšmingas jaunuolių žinių lygio padidėjimas. Tačiau autoriai akcentuoja esminį skirtumą: jų atlikta analizė rodo ne poveikio nebuvimą, o poveikio įrodymų trūkumą. Meiksin ir kt. (2020) pažymi, kad smurto romantiniuose santykiuose problema turėtų būti sprendžiama visapusiško lytiškumo ugdymo, sveikų santykių ir lyčių lygybės kontekste, o ne trumpalaikių smurto prevencijai ar intervencijai skirtų programų metu.

Gyvenimo įgūdžių bendroji programa savo apimtimi gerokai pranoksta vien į smurto prevenciją orientuotas programas. Programa skirta „padėti vaikams, paaugliams ir jaunimui pasirengti gyvenimui, suteikti mokiniams galimybę įgyti žinių, nuosekliai ugdyti vertybes, nuostatas, elgesį, kuris padės laiku atpažinti įvairius gyvenime kylančius iššūkius ir juos įveikti [...] ir pasiruošti visaverčiam gyvenimui“⁴. Siekiant šio tikslo dėmesys skiriamas ir patyčių bei smurto prevencijai. Vis dėlto, GĮBP veiksmingumas šioje, kaip ir kitose srityse, kol kas nėra tapęs empirinių tyrimų objektu. Užuovertinus programos poveikį ar didaktinius matmenis, viešasis ir akademinis diskursas Lietuvoje koncentruojasi į ideologinius jos aspektus, ypač susijusius su lytiškumo ugdymu ir lyčių lygybe, nors šios temos sudaro palyginti nedidelę visos programos turinio dalį. Kaip pažymi programos kūrimo ir sklaidos procesą sekusi P. Drėgvaitė (2025), Lietuvos švietimo reformos kontekste, ypač lyčių lygybės atžvilgiu, ši programa tapo ginčytina erdve, kurioje susiduria ideologinės, institucinės ir epistemologinės jėgos. Įtampos kyla ir iš didelių lūkesčių – tikimasi, kad programa bus „ne tik mokymosi, bet ir tautos kūrimo, moralinio ugdymo ir tapatybės reguliavimo priemonė“ (p.14). Antai G. Vaitoška (2023), nagrinėdamas GĮBP per autentiškumo etikos prizmę ir nevengdamas manipuliuoti frazėmis apie „giliai kūniškai ir psichiškai traumuojančių gender ideologiją“, „transgender tapatybės“ skatinimą ir pan., vis tik yra teisus teigdamas, kad programoje

² <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/17d94ea2976411e68adcda1bb2f432d1>

³ <https://www.bepatyciu.lt/mokykloms/patyciu-prevencijos-principai/smurto-prevencijos-programos-vykdomos-lietuvoje/>

⁴ <https://emokykla.lt/bendrosios-programos/visos-bendrosios-programos/48>

yra vengiama kalbėti apie meilę, o socialinis emocinis ugdymas nekreipia dėmesio „į galingiausios jaunystės emocijos – romantiško susižavėjimo – dinamiką“ (p. 37). Šiame kontekste svarbu pažymėti, kad meilė yra suprantama tik santuokos ir šeimos perspektyvoje. Kad programa neorientuoja į santuokos sudarymą, o „malonumo lytiniuose santykiuose akcentavimas ir iš to kylan-
tis kontraceptinių priemonių naudojimo skatinimas nepilnamečių sąmonėje neformuoja santuo-
kinio lytinio akto integralumo sampratos“, pabrėžia ir Ž. Advilonienė (2024, p.46).

Pažymėdama, kad GJBP „vartojama lytinio švietimo turiniui būdinga terminija – lyčių lygybė, lyčių vaidmenys, lyties tapatybė, seksualinė orientacija, malonumas lytiniuose santykiuose“ (2024, p. 53), autorė supriešina „lytiškumo ugdymo“ ir „lytinio švietimo“ sąvokas. Tokiu būdu ji tęsia anksčiau K. Pukelio (2007) bei B. Obelenienės (Obelenienė, Pukelis, 2009) darbuose įtvirtintą perskyrą, kur šie ugdymo aspektai traktuojami kaip priešaringi, o ne kaip glaudžiai susiję. Vertindama programos turinį vertybiniu-doroviniu aspektu, Ž. Advilonienė teigia, esą „programoje neigiamai pristatomos lytiškumo ugdymui svarbios savybės, pvz., drovumas, skaistumas, susivaldymas“ (2024a, p. 65). Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kad minėtosios savybės GJBP dokumentuose apskritai nėra minimos, teiginys, jog jos yra „neigiamai pristatomos“, vertintinas kaip nepagrįstas.

Kita vertus, reikšmingi gali būti ne tik eksplisitiniai teiginiai, bet ir nutylėjimai. Tačiau nutylimos ne vien minėtomis krikščioniškomis vertybėmis grįstos sąvokos. P. Drėgvaitė (2025), nagrinėdama GJBP ir jos rengimo procesą, pastebi, kad programos rengimo, politikos formavimo ir sklaidos procese buvo susilpninta ar ginčijama būtent lyčių lygybės kalba. Remdamasi Alvarado ir Ferguson (1983) mintimis, kad klasėje pateikiama ne pats pasaulis, o jo atvaizdas – pageidaujamų diskursų, įtvirtintų institucinėse struktūrose, rinkinys, tyrėja konstatavo, kad Lietuvoje „pageidaujamas diskursas“ dažnai praleidžia arba sušvelnina lyčių lygybės sąvoką, pakeisdamas ją eufemizmais, tokiais kaip „orumas“, „abipusė pagarba“ arba „lygios pareigos šeimoje“. Šiepakeitimai, pasak Drėgvaitės, nėra atsitiktiniai; jie atspindi apgalvotą pastangą depolitizuoti ir neutralizuoti potencialiai transformuojančias sąvokas (Drėgvaitė, 2025, p.14).

Šio tyrimo kontekste svarbu akcentuoti, kad į tokią depolitizuotą nutylėjimo zoną pateko ir smurtas lyties pagrindu. Nors programoje aptariami kai kurie smurto artimoje aplinkoje aspektai, joje neįvardijamas tiesioginis ryšys tarp lyčių stereotipų bei ydingų nuostatų ir smurto lyties pagrindu, taip pat neminimas smurtas romantiniuose santykiuose ar pasimatymų metu. Svarbu pažymėti, kad neaiškios terminijos paliekama dviprasmybė sudaro sąlygas tiek asmeniniams, tiek ir instituciniams šališkumams interpretuojant ir įgyvendinant smurto prevencines programas, taip pat ir GJBP. Tą iliustruoja Meiksin ir bendraautorių (2025) tyrimas, kurio rezultatai rodo, kad institucinės reakcijos į smurtą (pvz., seksualinį priekabiavimą) kartais gali būti susilpnintos mokyklos personalo seksistinių nuostatų, pavyzdžiui, tolerancijos homofobiniams komentarams bei požiūrio, kad mergaitės yra iš dalies atsakingos už savo viktimizaciją.

Mokytojų darbą palengvinti ir sėkmingą GJBP įgyvendinimą užtikrinti turėtų oficialioje svetainėje e.mokykla⁵ pateikiami skaitmeniniai ištekliai: skaitmeninės mokymo priemonės, metodinė medžiaga, planai ir kt. Deja, mokymo priemonių, taip pat ir metodinės medžiagos, tiesiogiai susijusios su smurto ir lytiškumo ugdymo temomis, ar bent nuorodų iš šiuos išteklius šioje svetainėje nepateikiama. Pastarųjų galima aptikti tik D. Šukytės ir M. Požėlos (2025a, 2025b) parengtose Gyvenimo įgūdžių ugdymo bendrosios programos įgyvendinimo rekomendacijose. Šiose rekomendacijose, ypač skirtose 5-10 (II gimnaz.) klasių mokinių mokymui, pamokų planavimui skirtose lentelėse yra pateikiamas turinys, rekomenduojamas pamokų skaičius, pasiekimų požymiai, skaitmeniniai ir spausdinti metodiniai leidiniai, knygos ir rekomendacijos, siūlomos mokytojų skaitmeninės priemonės (svetainės, vaizdo įrašai), priemonės, programos, turinčios paruoštus pamokų planus. Tarp rekomenduojamų yra ir išteklių, skirtų smurto ir patyčių, taip pat smurto lyties pagrindu prevencijai. Antai rekomenduojant Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos, Lietuvos žmogaus teisių centro, Lygių galimybių plėtros centro ir socialinės reklamos agentūros „Nomoshiti“ parengtą leidinį „Lygybės laboratorija: saugios aplinkos mokykloje kūrimo vadovas“

⁵ <https://emokykla.lt/bendrosios-programos/visos-bendrosios-programos/48?res=0> ;
<https://emokykla.lt/bendrosios-programos/visos-bendrosios-programos/48?res=1>

(Gabrieliūtė ir kt. 2022), pažymima, kad jame yra „medžiaga, padėsianti geriau įsigilinti į smurtą lyties pagrindu ir jo kompleksinį pasireiškimą mokyklos aplinkoje, septynių žingsnių schema, leisianti nuosekliai planuoti mokyklos pokyčius, bei pamokų planai, kuriais galima naudotis pamokose“ (Šukytė ir Požėla, 2025b, p.39). Rekomendacijose taip pat nurodoma medžiaga skirta, užkirsti kelią įvairių formų smurtui prieš LGBT+ vaikus (Nacionalinė LGTB teisių organizacija, 2021) ir pan. Tiesa, ne visų rekomenduojamų išteklių, pvz., „Smurto ir seksualinės prievartos prevencijos programa „Aš žinau“. Skaitmeninės edukacinės programos ankstyvajai smurto lyties pagrindu prevencijai“⁶ nuorodą rasti nėra lengva – ji nepateikiama lentelėje, o randama tik rekomendacijų pabaigoje. Apskritai, PDF ir WORD formatu pateiktos rekomendacijos nėra draugiškos ir patogios vartotojui. Atsižvelgiant į tai, kad, viena vertus, pamokos tikslai ir tema lemia reikalingų išteklių pasirinkimą, kita vertus, turimi, patogūs naudoti, kokybiški ir patikimi skaitmeniniai ištekliai yra veiksnys, lemiantis ugdymo akcentus ir dėmesio pasiskirstymą tarp skirtingų temų, nepakankamas prieinamumas gali neigiamai paveikti smurto ir lytiškumo ugdymo temų nagrinėjimą gyvenimo įgūdžių pamokose. Rekomendacijose esančių mokymo(si) turinio, pamokų planavimo ir integruojamų kontekstų matricių analizė rodo, kad smurto prevencijos ir lytiškumo ugdymo temos yra iš esmės atskirtos (Šukytė ir Požėla, 2025a, 2025b). Išimtis - 9 klasėje tyrinėjant, atpažįstant ir įvardijant kitų žmonių pomėgius, savybes, talentus, gebėjimus ir kitus ypatumus, sekant šiais raktažodžiais: „Medijų įtaka kultūrinių grupių savivokai, savivokos atspindys elgesiui ir sprendimams. Skirtingi santykiai, ypatumai, intymumas. Išankstinės nuostatos ir vertybės. Atpažinti diskriminaciją, išreikšti palaikymą kitoms grupėms. Etnocentrizmas ir etnocentriškumas (p.215) matricoje šios temos skiriant joms 2 pamokas pateikiamos kartu.

EMPIRINIO TYRIMO METODIKA

Tyrimo tikslas – atskleisti mokytojų požiūrį į tai, ar Gyvenimo įgūdžių bendroji programa (GĮBP), ugdo mokinių gebėjimus atpažinti smurto apraiškas romantiniuose santykiuose. Taip pat buvo siekiama ištirti, kokios smurto (taip pat ir romantiniuose santykiuose) atpažinimo ir įveikos strategijos bei būdai GĮBP yra taikomi pamokose bei su kokiais iššūkiais susiduriama.

Tyrimo metodas – fokusuotos diskusijos su GĮBP mokytojais ir mokytojomis bei individualūs bendrų gairių ekspertų interviu.

Tyrimo atranka ir dalyviai. Tyrime buvo taikoma tikslinė atranka. Dalyvauti diskusijų grupėse buvo kviečiami didmiesčio ir rajono įvairaus tipo mokyklose dirbantys gyvenimo įgūdžių mokytojai ir mokytojos. Pirmoje diskusijų grupėje dalyvavo 4 informantai (1 lentelė): 3 moterys ir 1 vyras, antroje – 3 moterys. Dalyviai turėjo skirtingos darbo mokykloje, pedagoginės patirties, tačiau, turint omenyje, kad GĮBP startavo tik 2023, patirtis mokant pagal šią programą buvo panaši.

Interviu buvo atliekami su dviem ilgametės patirties mokytojų ugdyme (kvalifikacijos tobulinimo programose gyvenimo įgūdžių mokytojams, lyčių lygybės, smurto prevencijos, lytiškumo ugdymo ir pan. temomis mokymuose), metodinių priemonių rengime ir darbo mokykloje turinčiomis ekspertėmis.

1 lentelė. Diskusijų grupių dalyviai.

Dalyvio(-ės) kodas	Vietovė	Mokyklos tipas	Klasės, kuriose mokoma pagal GĮBP	Dalyvio(-ės) lytis
M1	Didmiestis	Ugdymo centras	5-10	Moteris
M2	Didmiestis	Gimnazija	9-10	Moteris
M3	Didmiestis	Pagrindinė mokykla	5-8	Moteris

⁶ <http://lions-quest.lt/as-zinau/>

M4	Didmiestis	Pagrindinė mokykla	5-8	Vyras
M5	Rajonas	Profesinė mokykla	9-10	Moteris
M6	Rajonas	Gimnazija	nenurodė	Moteris
M7	Rajonas	Gimnazija	nenurodė	Moteris

Tyrimo eiga ir duomenų analizė

Tyrimas buvo vykdomas nuotoliniu būdu, naudojant „MS Teams“ platformą, kurioje vyko tiek fokus grupių diskusijos, tiek individualūs interviu su ekspertėmis. Tyrimo metu griežtai laikytasi etikos standartų. Prieš tyrimą potencialiems dalyviams buvo išsiųstas išsamus kvietimas, kuriame detalai pristatytas tyrimo tikslas, metodologija, duomenų rinkimo ir saugojimo principai (žr. 1 priedą). Ši informacija buvo pakartotinai pristatyta ir prieš pat diskusijų pradžią, suteikiant dalyviams galimybę užduoti patikslinančius klausimus.

Siekiant užtikrinti maksimalų anonimiškumą, dalyviai į nuotolines diskusijas buvo kviečiami prisijungti naudojant jų pačių pasirinktą elektroninio pašto adresą ir prašant nurodyti pseudonimą, o ne tikrąjį vardą. Be to, buvo rekomenduota prisijungti be vaizdo kamerų. Eksperčių tapatybė tyrėjai yra žinoma, tačiau jų anonimiškumas ir konfidencialumas buvo užtikrintas duomenų transkribavimo, analizės ir pateikimo etapuose.

Gavus visų informantų sutikimą, buvo daromi garso įrašai. Parengus išrašus ir galutinę ataskaitą, garso įrašai sunaikinti, taip užtikrinant duomenų privatumą.

Tyrimo trukmė: Pirmoji diskusija truko 1 valandą 55 minutes, antroji – 1 valandą 15 minučių. Abu interviu truko maždaug po 1 valandą.

Kokybinių duomenų analizė buvo atlikta naudojant specializuotą programinę įrangą MAXQ-DA2022, kuri leido efektyviai koduoti, kategorizuoti ir sisteminti surinktus duomenis.

TYRIMO REZULTATAI

Gyvenimo įgūdžių bendrosios programos mokytojų profesinis pasirengimas ir patirties įtaka ugdymo turiniui

Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos nustatyta, kad nuo 2023 m. rugsėjo 1 d. GĮBP mokytojais ir mokytojomis gali dirbti asmenys, įgiję aukštąjį išsilavinimą ir pedagogo kvalifikaciją, t. y., bet kurio dalyko mokytojai ar mokytojos⁷.

Tyrimo dalyvių profesinis kelias į gyvenimo įgūdžių mokymą buvo įvairus. Dažniausiai šio dalyko mokytojais(-omis) tapo socialiniai pedagogai(-ės), dorinio ugdymo (etikos) ir žmogaus saugos mokytojai(-os). Vis dėlto, diskusijose dalyvavo ir asmenys, anksčiau dėstę ar tebedėstantys tiksluosius mokslus, gamtos mokslus bei rusų kalbą, kurie taip pat ėmėsi gyvenimo įgūdžių mokymo. Pažymėtina, kad tik viena tyrimo dalyvė iki tol neturėjo formaliojo ugdymo pedagoginio darbo patirties ir, paskatinta mokyklos administracijos, įgijo profesinę pedagoginę kvalifikaciją.

Kaip vėliau paaiškėjo diskusijų metu, turima mokytojų patirtis daro didelę įtaką mokant gyvenimo įgūdžių. Diskusijų dalyviai neišvengiamai lygino GĮBP ir kitų mokomų dalykų ar socialinio(-ės) pedagogo(-ės) veiklos panašumus bei skirtumus. Etikos mokytojai(-os) ir socialiniai pedagogai(-ės) mano, kad GĮBP yra natūralus jų ankstesnių mokomų dalykų tęsinys, nes temos yra labai artimos. Anot etikos mokytojos, GĮBP yra: „...ta pati etika, plius emocinis intelektas, psichologija, dar plius žmogaus sauga, žodžiu, mišinys visa ko, tai papildomai dar pradėjau dėstyti gyvenimo įgūdžių

⁷ https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/GIP_mokytojams.pdf

pamokas“ (M3). Socialinė pedagogė su 27 metų stažu taip pat pabrėžė šių dalykų artimumą: „Atėjau į gyvenimo įgūdžius galbūt todėl, kad, man atrodo, jog socialinė pedagogika ir gyvenimo įgūdžiai yra labai artimi ir temos labai artimos“ (M1).

Buvusių žmogaus saugos mokytojų požiūris į GĮBP skiriasi. Viena dalyvė manė, kad GĮBP yra tik šiek tiek pakeista žmogaus saugos programa: „Supratau, kad pasikeitė tik pavadinimas ir prisidėjo emocinis ugdymas.“ (M6). Tačiau kitas dalyvis teigė, kad GĮBP per daug dėmesio skiria naujoms sritims, nustumdamos saugos temas į šalį: „Tiesą sakant, nukenčia saugumo temos, žmogaus sauga, nors, atrodo, jina iš esmės lieka, [...] bet iš esmės dėmesys skiriamas emociniam, socialiniam ir ten sveikatos tų dalykų pažinimui“ (M4).

Kad GĮBP dėstymo kokybė ir turinio akcentai labai priklauso nuo paties mokytojo ar mokytojos patirties, pažymi ir ekspertės. Kaip teigia E1, „vėl atsiremiam į tai, kad tai labai priklauso nuo paties mokytojo ar mokytojos“, nes „kur jisai daugiau kreips dėmesį, ką mokys priklauso, kiek jisai kažkurioje srityje jaučiasi stipriau. Tai tas ir bus akcentas.“ Ekspertės nuomone, koks bus GĮBP dėstymo turinys, ypač jautriomis smurto, sveikų santykių ir seksualinio priekabiavimo temomis, „priklauso ir nuo to, kokios yra nuostatos mokykloje, koks yra dirbančių žmonių požiūris“ (E1). Be to, egzistuoja ir specifinės stigmos, pavyzdžiui, „vyriui mokytojui kalbėti apie mergaičių brandą yra kažkokia stigma ir tada gali kažkoks toks tas nepatogumo jausmas atsirasti“. Šie veiksniai tik dar labiau sustiprina „atsitiktinumo momentą“ (E1).

Dalis informantų yra ir gyvenimo įgūdžių mokytojai(-os), ir klasės auklėtojai(-os). Šis vaidmenų derinys diskusijos metu atskleidė skirtingą poveikį santykiui su mokiniais ir atvirumui klaseje. Kai kurie informantai nurodė, kad šių pozicijų suderinimas padeda užmegzti artimesnį ir gilesnį santykį su auklėjamąja klase. Tai skatina mokinius atvirai dalintis savo patirtimi gyvenimo įgūdžių pamokų metu. Kiti teigė, kad jautriomis temomis jie linkę kalbėti dažniau atlikdami klasės auklėtojo(-os), o ne dalyko mokytojo(-os), pareigas. Tačiau vienas informantas mano, kad kartais auklėtojo pozicija ir artimas ryšys su auklėtiniais gali trukdyti atvirumui: „Aš jaučiau, kad su auklėtinių klase sunkiau tam tikromis temomis atsiverti, nes jie traktuoja mane labiau kaip klasės auklėtoją, o ne kaip šitų dalykų mokytoją, su kuriuo būtų galima pilnai paatvirauti. Ir kažkokio tokio gėdijimosi būna daugiau“ (M4).

Gyvenimo įgūdžių bendrosios programos mokytojų kvalifikacijos kėlimas ir mokymai

Gyvenimo įgūdžių bendrosios programos sėkmingam įgyvendinimui itin svarbus mokytojų kvalifikacijos kėlimas ir tinkami mokymai. Vis dėlto, remiantis diskusijos dalyvių pasakojimais, esama situacija šioje srityje yra nevienareikšmė – nuo itin vertingų ir paklausių mokymų iki tokių, kurie kelia nusivylimą dėl turinio ir formos.

Viena eksperčių taip pat atkreipia dėmesį į didelį kokybiškų mokymų poreikį, teigdama: „esu buvusi tokiuose kursuose, kur yra anšlagas, žmonės netelpa. Rašai motyvacinius laiškus, kaip tu nori ten būti ir tu eini į tuos mokymus.“ (E1) Tačiau, pasak jos, yra ir kita medalio pusė: „taip pat yra mokymų, kur žmonės atvirai priešinasi, arba atviru tekstu sako, aš čia nieko nedarysiu su šitomis temomis.“ Tai pabrėžia ne tik mokymų kokybės, bet ir pačių mokytojų motyvacijos bei požiūrio svarbą.

Mokytojai ir mokytojos, rinkdamiesi mokymus, vertina jų praktinę naudą ir aktualumą. Viena diskusijos dalyvių pastebi, kad „mokymų yra daug, bet aš renkuosi, kas man yra įdomu. Kadangi laiko labai mažai, tai labai labai geras būdas atsijoti.“ (M3) Ji išskiria vertingų mokymų bruožus: „Jeigu yra diskusija konkrečia tema, diskusija specialistų įtraukiant pedagogus [...] ir papildomai yra pristatoma kažkokia priemonė konkrečiai, kad tu imk ir naudok ją savo pamokose, tai tada aš jaučiuosi naudingai praleidus laiką. Ta prasme, kad atsinešu kažką naudingo ir į savo įstaigą švieti-

mo, ir papildomai dar intelektualiai padiskutavus. Bet tai ne monologas, žinot, turi būti. Praktikų kažkoks vat aptarimas, kažkokios aktualios situacijos visuomenei, ar ne? Tai va tuomet aš jaučiu, kad tas renginys arba tie mokymai man buvo vertingi.“ Ir iš kitų pasakojimų ryškėja, kad mokytojai ir mokytojos vertina interaktyvumą, konkretumą, galimybę dalintis patirtimi ir gauti praktinių įrankių, kuriuos galėtų pritaikyti savo darbe.

Deja, ne visi mokymai atitinka šiuos lūkesčius. Vienas informantas pasidalino savo nusivylimu: „Tuos mokymus turėjau ir devyniasdešimt procentų buvo tikrai kančia: labai ištęsta, labai aptaku, beveik apie nieką. Iš esmės pačiam gerokai susipažinus ir jau vykdant tą programą, tikrai matėsi, kad tų paskirų dalykų ir temų dėstytojai, lektoriai tiesiog paskaitę kažką paviršiumi ir pafilosofuoja tiesiog. Kas tikrai erzino ir tikrai nebuvo naudinga.“ (M4) Šis pasisakymas išryškina didelę problemą – nepakankamą mokymų turinio gilumą ir praktinio pritaikomumo trūkumą. Mokytojai ir mokytojos, jau turintys tam tikros patirties ir žinių, tikisi gauti konkrečias metodikas ir sprendimus. Informantas pabrėžia, kad labai naudinga buvo ten, kur „viena dėstytoja, prisimenu, labai konkrečias metodikas nurodė: tokiam ir tokiam atvejui va tas ir tas gali būti taikoma, tokioms ir tokioms temoms - tas.“ (M4)

Pagrindinės gyvenimo įgūdžių bendrosios programos temos: ar kalbama apie smurtą romantiniuose santykiuose?

Dominuojančios temos. Diskusijų dalyviai vieningai pabrėžė didelį socialinio ir emocinio ugdymo poreikį šiuolaikiniam jaunimui. Viena mokytoja teigė, jog „tikrai šiuolaikiniam jaunimui reikia tų [emocinio ir socialinio ugdymo] pamokų, gyvenimo įgūdžių labai reikia. Ir to švietimo tokio tikrai reikia dėl to, kad mes visi pastebime, jog visuomenės kultūra žemesnė tampa vis metai iš metų“ (M7). Kai kurie pedagogai ir pedagogės nurodė, kad GĮBP lankstumas sudaro galimybes skirti daugiau dėmesio emociniam intelektui. Tai atspindi kitos mokytojos pastebėjimas: „Leidžiu sau šiek tiek koreguoti [programą] ir daugiau dėmesio skirti emociniam intelektui šitose pamokose“ (M3).

Socialinio ir emocinio ugdymo svarba ypač išryškėja ugdymo įstaigose, dirbančiose su specialiųjų poreikių mokiniais ir mokinėmis. Pavyzdžiui, mokytoja, dirbanti su intelekto negalią turinčiais vaikais, pažymėjo, kad jų mokykloje mažai aktuali žalingų įpročių tema. Vietoje to, didžiausias dėmesys skiriamas emocijų pažinimui ir valdymui: „pagrindinės temos būna apie emocijas, jų atpažinimą, įvardinimą, valdymą, mokomės įveikti nerimą, stresą, pyktį.“ (M1).

Geopolitiniai pokyčiai, tokie kaip karas Ukrainoje ir agresyvi Rusijos politika, paskatino didesnę dėmesį civilinės saugos temoms. Kai kurių diskusijos dalyvių nuomone, privalu atnaujinti prioritetus ir daugiau laiko skirti praktiniam pasirengimui ekstremalioms situacijoms: „Ne visai, žinokit, ne visai pagal programą. Žinoma, vis tiek jinai turi savo struktūrą, tiktai dabar galbūt akcentai kitur. Pavyzdžiui, pirma pagalba. Tai tikrai praeina. Toliau civilinės saugos temos eina. Tai taip, jai taipogi dabar labai daug skyriaus dėmesio“. (M2); „[Mokėmės], kas būtų, jeigu, tarkim, prasidėtų karas, tarkim, oro ataka [...], reikėjo viską padaryti, kur bėgti, kur slėptis ir taip toliau“ (M5).

Lytiškumo ugdymas. Remiantis tyrimo duomenimis, lytiškumo ugdymas yra viena iš tų sričių, kurios pedagogams ir pedagogėms kelia didžiausią nerimą ir iššūkius. Nors lytiškumo ugdymas yra įtrauktas į Gyvenimo įgūdžių bendrąją programą, jo įgyvendinimą apsunkina visuomenėje plintanti dezinformacija ir su ja susijusios nepagrįstos baimės. Kaip pastebėjo viena ekspertė, dalis mokytojų yra paveikti šios dezinformacijos: „Kiek esu dirbusi su pedagogų bendruomene, nuėjus į lytiškumo ugdymo temas, labai iš karto matosi dezinformacijos sklaida. Beveik per kiekvieni mokymus išgirstu, apie 79 lytis Stambulo konvencijoje ir dar visą su tuo susijusių mitų puokštę.“ (E1).

Pagrindinė priežastis, dėl kurios mokytojai ir mokytojos vengia lytiškumo ugdymo temų, yra bai-

mė susidurti su neigiama tėvų ar administracijos reakcija. „Žmonės sako, kad aš norėčiau kažką daryti, bet man yra baisu, nes administracija gali nepritarti arba tėvai. Kažkas gali kažką nufilmuoti, ištraukti iš konteksto, nunešti tėvams ir tada tėvai užkurs ir [...] tada žmogų užtąsys [...] Inuėina ne tik iki administracijos, bet iki mero. Gali ir iki „Vakaro žinių“. [...] suprantama, kad žmogus pradeda tokių temų vengti“ (E1). Dėl šios priežasties kai kurie mokytojai ir mokytojos sąmoningai atsisako arba nutyli šias temas savo pamokose. Viena diskusijos dalyvių tai apibūdino taip: „praktiškai, jeigu nuoširdžiai, aš tų temų atsisakiau. Tiksliau, aš jų aktyviai neliečiu. [...] Atskirai skirti tam laiko ir diskutuoti plačiai apie lyčių lygybę, skirtingų lyčių arba to pačios lyties santykius. Aš tiesiog to nedarau sąmoningai nedarau tam, kad išvengti šių aštrių kampų ir diskusijų. [...] Praktiškai pastūmiau į tokį šešėlį savo programoje. Būtent todėl, kad nemaža dalis tėvų, tėvų ir mamų atėjo ir pasakė, kad mes esam griežtai konservatyvūs tradicinės šeimos šalininkai ir man prašau nieko apie tokius dalykus nekalbėti.“ (M3).

Diskusijos atskleidė, kad šios baimės gali būti pagrįstos realiais incidentais. Viena mokytoja pasakojo, kad po lytiškumo ugdymo pamokos buvo iškviesta į direktoriaus kabinetą, kur jos laukė tėvai, grasinantys teismais ir kaltinimais „pagal baudžiamąjį kodeksą, konkretų straipsnį [...], kad aš tvirkinu vaikus.[...] toks buvo mano krikštas“ (M2). Nors šiuo atveju mokytoja sulaukė administracijos ir kitų tėvų palaikymo, nemaloni situacija, kaip liudija tolimesnis pasakojimas, užsitęsė: „Buvo atsižvelgta labai protingai. Tai yra, pasižiūrėjo kaip aš mokau, pamokose dalyvavo, peržiūrėjo mano programą, pati vadovybė patikrino, įvertino, suprato, jog metodinė medžiaga yra patikima ir šaltiniai yra patikimi. Suprato, jog tai yra reikalinga ir naudinga tai. [...] kad mes konservatyvų nemokom užsidėti, kaip politikas vienas sakė, tikrai [...] bet labai nemalonius tas krikštas buvo (M2).

Siekiant išvengti tokių situacijų, tyrimo dalyviai išskyrė proaktyvaus bendravimo su tėvais svarbą. Pavyzdžiui, viena ekspertė, dirbanti ir gyvenimo įgūdžių mokytoja, pabrėžė: „Rugsėjo mėnesį, kai vyksta tėvų susirinkimai, tai aš eidavau į tėvų susirinkimą, pristatydavau, pasakydavau, kad čia tokios problemos bus nagrinėjamos.“ (E2). Diskusijos dalyviai taip pat akcentavo, kad svarbu su tėvais kalbėtis „su meile, su pagarba [...] su įsiklausymu, tuos dalykus aptarti, o ne su kažkokiais tai kategoriškais nustatymais, kas yra gerai, kas blogai. Reikia lankstumo“ (M4). Tiesa, lankstumas kartais gali reikšti ir tai, kad lytiškumo ugdymo temos, kaip jau buvo minėta, tiesiog praleidžiamos, jei tėvai tam kategoriškai nepritaria. Kaip teigė viena tyrimo dalyvė: „su tėvais tai lanksčiai. Kuo daugiau lankstumo. Jeigu jau tėvai kategoriškai sako, kad nenori, tai ir nekalbam“ (M1).

Nepaisant iššūkių, pasitaiko atvejų, kai tėvai patys kreipiasi į mokytojus pagalbos dėl lytiškumo ugdymo klausimų: „tėvai ateina prašyti pagalbos, kaip vaikui paaiškinti, būtent kas yra susiję su lytiškumo temomis“ (M1).

Vis dėlto, net ir patyrę bei drąsūs mokytojai ir mokytojos, sulaukę administracijos ir daugumos tėvų palaikymo, pripažino, kad tam tikra baimė „visada šalia“, nes „niekada nežinai, kur iškils“: „Ir tu negali žinoti, kas gali nepatikti – ar kad tu kalbėjai apie homoseksualumą, ar kad tu nekalbėjai apie homoseksualumą, ar kad tu palietei šitą, ar ne, ar.....Ką gali žinoti? [...] niekada negali žinoti, gal, pavyzdžiui, kažką ten vaikas papasakos. Gali būti, kad tau gali tekti teisintis.“ (E2). Ši nuolatinė nežinomybė ir potencialių konfliktų grėsmė lieka pagrindine kliūtimi efektyviam lytiškumo ugdymui mokyklose.

Smurto prevencija ir reagavimas. Nors lytiškumo ugdymas yra jautri ir įtampas kelianti tema, smurto, patyčių ir jų prevencijos klausimai taip pat neretai patenka į neapibrėžtą „pilkąją zoną“, kurioje, pabrėžiant problemos aktualumą, atskiri jos aspektai vis dėlto yra nutylimi, ignoruojami ar praleidžiami.

Bemaž visi diskusijos dalyviai pabrėžė smurto netoleravimą jų mokyklose. Kaip teigė viena informančių, „tokie dalykai [smurtas ir patyčios] netoleruojami aiškiai, garsiai įvardinant. Konkrečiai pasakoma, kad tokie dalykai yra netoleruojami ir kad bus imtasi griežtų priemonių“ (M6). Akcentuojamas visos mokyklos bendruomenės – socialinių pedagogų(-ių), mokyklos psichologų(-ių),

klasių auklėtojų, mokytojų, tėvų bei administracijos – susitelkimas ir bendradarbiavimas. Informantė pabrėžė: „yra labai bendradarbiaujama, yra netoleruojamas joks smurtas ar patyčios mokykloje. Visa bendruomenė labai aktyviai tuo klausimu dirba ir iš karto yra reaguojama. Yra didžiulis palaikymas iš administracijos, kad tokių [smurto] atvejų nebūtų. Socialinis pedagogas su psichologe dirba. Klasės vadovai irgi niekada netoleruoja, mokytojai [...] tėvai, suprantama [...] visa bendruomenė tuo klausimu dirba“ (M6). Pastebėtina, kad diskusijose mokiniai ir mokinės nebuvo išskirti kaip aktyvūs smurto problemų sprendėjai, kas leistų daryti prielaidą, jog pastarieji dažniau vertinami kaip problemų „kėlėjai“, o ne „sprendėjai“.

Preveninės veiklos ir jų efektyvumas. Diskusijose išskiriami du pagrindiniai smurto problemų sprendimo aspektai: prevencija ir reagavimas į smurtinius incidentus. Prevencijai skiriama daug dėmesio: mokyklos vykdo įvairius projektus, organizuoja renginius. Vienas pagrindinių renginių yra „Be patyčių“ savaitė, o kai kuriose mokyklose ir mėnuo. Anot informantės, „Visi puikiai žinom, kad mokyklose kovo mėnuo yra būtent skirtas smurto ir patyčių prevencijai. Ir iš tiesų, ir tikrai, ir per klasių valandėles kalba mokyklos specialistai, ir organizuoja kažkokias tai veiklas“ (M5).

Nors tokie renginiai vertinami kaip reikalingi, diskutuojant buvo pabrėžiama, kad vien proginėmis veiklomis apsiriboti nereikėtų. Smurto problema yra aktuali visus mokslo metus, o proginės veiklos gali tapti formalumu, veikla „dėl pluso“. Pasak ekspertės, „Praėjo ta savaitė[...] Čia kažkokia pamoka buvo ir aš jau čia įvykdžiau, ar ne? [...] ir aš užsidėt galiu pliusiuką, kad tai buvo padaryta. O kiek giliai kas ten liko...“ (E2). Gyvenimo įgūdžių bendroji programa vertinama kaip alternatyva proginėms prevencinėms veikloms. Daugelio abiejų diskusijų grupių dalyvių nuomone, programoje apie smurtą kalbama pakankamai: „Mano manymu, tai gan plačiai pas mus programoje apie smurtą kalbama [...] Nu, aš nepastebėjau, kad trūktų“ (M7), „Smurtui ir prevencijai yra skiriama, sakyčiau, visai nemažai pamokų“ (M6) ir t.t..

GĮBP pamokose nagrinėjamos temos, susijusios su smurtu, apima konfliktų sprendimą, įvairias smurto formas (emocinį, psichologinį, fizinį, kibernetinį), smurtą artimoje aplinkoje ir, be abejo, patyčias. Dauguma informantų, diskutuodami apie smurto prevenciją mokykloje, dažniausiai vartojo žodžių junginį „smurtas ir patyčios“, kartais šiuos terminus sutapatindami. Tačiau taip pat buvo pastebėta, kad toks sutapatinimas nėra gerai: „Bet kokį veiksmažodį mes vadinam patyčiomis. Bet čia labai svarbu išskirti, ar ne? Kas yra iš tiesų tos patyčios ir kokia situacija yra. Vaikai gi labai įsikanda šitą. Ir paskui visiems bloga vien nuo to termino“ (M3).

Tyrimo dalyvavusios ekspertės nuomone, po bendra patyčių tema kartais bandoma paslėpti ir nutylėti temas, tokias kaip smurtas lyties pagrindu, homofobinės patyčios ir pan. Ekspertė teigė: „Ta patyčių tema daugeliu atveju irgi yra tam tikra prasme „nukenksmintą“, nes yra einama per tokius tarsi bendražmogiškus principus: čia tavo klasės draugas, negalima taip elgtis [...] Bet dauguma tyrimų rodo, kad patyčios irgi yra lyties pagrindu, jos yra seksualinės orientacijos pagrindu, ar net menamos seksualinės orientacijos pagrindu, tai yra, kad yra tyčiojamosi iš žmogaus, preziumuojant, kad vat jau yra tokia kažkokia seksualinė orientacija.[...] Ir man atrodo, kad nuėjus į mokyklą ar išgirdus kaip jaunuoliai tarpusavyje šnekasi, tai labai greitai pasimato“ (E1). Toks „nukenksminimas“ ar nutylėjimas, ekspertės teigimu, yra ne tik mokytojų problema, bet ir lyderystės bei politinės valios stoka. Būtent politinės batalijos GĮBP kūrimo bei svarstymo metu ir politinės valios stoka lėmė, kad „gyvenimo įgūdžių programoje nėra sąvokos „smurtas lyties pagrindu““.

Smurtas romantiniuose santykiuose. Gyvenimo įgūdžių bendrosios programos ir jos įgyvendinimo rekomendacijose nėra ir sąvokos „smurtas romantiniuose santykiuose“. Diskusijų dalyviai, kalbėdami apie smurtą ir patyčias bei jų prevenciją, taip pat neišskyrė romantinių santykių. Tiesiogiai paklausti, informantai imdavo svarstyti, kiek ši tema gali būti aktuali jų mokiniams ir mokinėms, bei ar verta apie tai kalbėti GĮBP pamokose. Viena informančių teigė nemananti, „kad verta detalizuoti, labai konkretinti romantinių santykių temas mokykloje“. Dirbdama su penktų – aštuntų klasių mokiniais ir mokinėmis, ji pastebėjo, kad „šito amžiaus mokiniams dažniausiai tai

būna labai, labai, labai nejaukios temos. Jiems dar yra juokinga. Net pirmą pagalbą suteikti, tarkim, jeigu mes va dabar turėjom pratybas [...] reikėjo springstantį žmogų gelbėti. Gelbėjama spaudžiant diafragmą. Tai jiems [aštuntokams] vien tas judesys sufleravo į tam tikrus judesius, susijusius su sekso scenomis. Ir kai kurie atsisakė net ateiti bandyti su manekenu [...] kalbėti apie kažkokius labai romantinius santykius detalai, manau, kad jiems bus labai sudėtinga" (M3). Kiti informantai taip pat minėjo, kad romantinių santykių temos gali būti nejaukios ar neaktualios jaunesniems mokiniams ir mokinėms, juolab, kad santykiai tokiam amžiuje esą „nerimti“ ir trumpalaikiai. Be to, mokiniai ir mokinės mokytojų bandymus kalbėti šiomis temomis gali laikyti „kišimusi į asmeninį gyvenimą, asmeninių ribų pažeidimu ir t.t.“ (E2).

Tad, dalies informantų nuomone, bent jau pagrindinio ugdymo GJBP išskirtinai į „romantinius santykius orientuoto modelio“ kažkokio tikrai nereikia, nes programa įgalina apie santykius kalbėti kitose temose: „Galima per tas bendras temas - per pagarbą, per laisvę, toleranciją, ten kitus tuos bendrinius dalykus, kurie lygiai taip pat persikelia ir turi būti ir tuose pačiose romantiniuose santykiuose. Tai turėtų būti kaip ir inkorporuojama. Jeigu išskirtinai į romantinius santykius kreiptume, tai atrodytų, kad romantiniuose santykiuose kažkokios kitos taisyklės gali galioti nei šiaip paprastuose santykiuose“ (M4).

Paklausti, kada reikėtų kalbėti apie romantinius santykius ir galimą smurtą juose, kai kurie informantai svarstė, kad „galbūt 9 – 10 klasės, jau galima“ (M4), tačiau aktualiausia tai vyresniųjų klasių mokiniams ir mokinėms: „Manau, kad 11- 12 [klasės] kaip tik jau būtų tas toks laikas. Grynai apie santykių kūrimą ir kaip ten“ (E2). Tačiau, kaip žinia, GJBP vienuoliktose – dvyliktose nėra dėstoma. Apskritai, šiose klasėse mokiniai ir mokinės, informantų teigimu, labiausiai koncentruojasi į pasiruošimą egzaminams. „Aš negaliu suabsoliutinti, kad va taip visiems vaikams, bet aš girdžiu, kad kai kurie sako, čia [mokykloje] tokia kančia. Ir tada aš klausiu, o ką tu darytum, jeigu tu neitum į mokyklą? Ir man liūdna, kad aš girdžiu: miegočiau, valgyčiau tikrai.[...] Gal jiems per daug visko? Ir iš tikrųjų norisi tik pailsėti, nes visko aplinkui daug – daug informacijos, daug veiksmo, kažko yra labai daug[...] tai mūsų mokykla skirta nu, nežinau, atsiskaitymui, egzaminui, bet ne gyvenimui. O norėtųsi, kad jie mokykloje gyventų.[...]kiek jie tiek laiko praleidžia mokykloje ir jie ką? Laukia, kada iš jos išeis.“ (E2).

Verta paminėti, kad mokytojų diskusijose išryškėjo, jog gyvenimas mokykloje vyksta nepaisant svarstymų, kiek ir kada GJBP reikėtų kalbėti apie sveikų santykių kūrimą ir smurto romantiniuose santykiuose prevenciją. Geriausiu atveju šios temos iškyla pačių mokinių ir mokinių klausimuose, blogiausiu – jau reaguojant į smurtinius atvejus. Kaip tai apibendrino ekspertė, „viena realybė egzistuoja dokumentuose ir politiniuose debatuose, kur yra diskutuojama, ar LGBT mokiniai egzistuoja, ar mokiniai turi romantinių santykių, ar jie gyvena lytinį gyvenimą. Tada yra tas gyvenimas, kurį gyvena mokiniai. Ir yra gyvenimas, kurį tarp šitų dviejų realybių gyvena mokytojai“ (E1)

Seksualinio priekabiavimo ir seksualinio smurto apraiškos. Diskusijų dalyviai, kalbėdami apie incidentinius atvejus mokyklose, dažniausiai minėjo jaunesnio amžiaus paauglių tarpe pasitaikančius „sijonų kilnojimus ar kelnų nusmaukimus“. Šie atvejai, pasak mokytojų, kai kuriose mokyklose yra „vienetiniai“ („buvę atvejai, kai vyrukai mergaitėms ten ar kelnes nuleidžia, ar dar kažką. Bet tai vienetiniai tie atvejai“ (M4)), o kitose – pasikartojantys gana dažnai. Viena informančių nurodė: „pas mus centre kaip tik dar yra tie visi sijonų kilnojimai ir kasų tampymai. Mes susiduriame su tokiomis problemomis, bet, aišku, neužsimerkiame ir sprendžiam: kviečiame į pokalbius, kalbam per klasės valandėles“ (M1). Nors kai kurie pedagogai ir pedagogės tokį vaikų ir vaikų elgesį buvo linkę sieti su amžiaus ypatumais ir svarstyti, kad iš to „išaugama“, dauguma pabrėžė, kad būtina reaguoti į bet kokias nepageidaujamo elgesio apraiškas. Mat vyresnėse klasėse tokie, vadinamieji, „kibinimai“ gali peraugti į rimtesnius incidentus. Grėsmę padidina ir plintančios kibernetinės patyčios bei kibernetinis smurtas, kuomet veiksmai yra nufilmuojami ir pavišunami internete. Pavyzdžiui, užfiksuotas atvejis: „[...] turėjome tokį atvejį, kai vienas vaikinukas per kūno kultūros pamoką persirengimų tam kambarėlyje patraukė truputį plačiakelnes kitam, nufilmavo ir įdėjo į

grupei. Tai buvo labai greitai sureaguota, buvo iškviečiami tėvai, vaikams buvo paaiškinta, kokios pasekmės tokio elgesio gali būti. Ir aš manau, kad labai greitai operatyviai buvo sureaguota ir tėvai suprato, ir vaikai suprato, kas gali būti. Tai tokie atvejai pas mus praktiškai nesikartoja“ (M7).

Viena diskusijos dalyvių papasakojo apie mokykloje paaiškėjusį sunkų seksualinio smurto atvejį, kuris taip pat buvo susijęs su viešiniu internetinėje erdvėje: „Būna, kad mergaitės jaunos, apsvaigintos alkoholiu, apsvaigintos psichotropinėms medžiagoms seksualiai išnaudojamos ir patiriančios ten įvairiausias patyčias.[...]Ne tik seksualiai išnaudojamas, bet jos yra nufilmuojamos, patalpinama viskas į socialinius tinklus. Buvo ir pas mus toks atvejis“. Incidentas išaiškėjo bendramoksliams pradėjus iš nukentėjusiosios tyčiotis pertraukų metu („jinai mokykloj ramiai praeiti pro koridorių negali, nes jie visi puola, kolioja“ (M1). Nors buvo informuoti nukentėjusiosios tėvai, pasitelkti pagalbos specialistai, įtraukta tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatore, tačiau, pasak informantės, nepaisant suteiktos pagalbos, šis smurtinis atvejis smarkiai pakenkė nukentėjusiosios gerovei.

Net ir tais atvejais, kai tiesioginių viešų incidentų dėl sekstingo ar nutekėjusių nuotraukų, pasidalintų visoje mokykloje, nebuvo užfiksuota, informantai numano, kad tokie atvejai realiai vyksta: „turiu nuojautą, kad, nu, tikrai yra tokie dalykai“ (E1). Minėdami, kad šiuolaikinis jaunimas didelę savo laisvalaikio dalį praleidžia būtent skaitmeninėje erdvėje, kurioje „tų santykių kūrimas yra pakankamai svarbus ir intensyvus“ (M3), kai kurie gyvenimo įgūdžių mokytojai ir mokytojos teigė, savo pamokose siekiantys kibernetiniam saugumui ir smurto skaitmeninėje erdvėje prevencijai skirti vis daugiau dėmesio.

Būtina paminėti, kad minėtuosius seksualinio priekabiavimo ir smurto atvejus, tyrimo dalyviai sprendė ne kaip gyvenimo įgūdžių mokytojai/mokytojos, o kaip klasių auklėtojai/auklėtojos ar socialiniai pedagogai/socialinės pedagogės. Tačiau buvo pateiktas pavyzdys, kai seksualinio priekabiavimo ir smurto atvejai, su kuriais mokiniai ir mokinės susiduria už mokyklos ribų, išryškėjo gyvenimo įgūdžių pamokoje. Informantė papasakojo, kaip vienos mokinės pasidalinta asmeninė patirtis išprovokavo stiprias emocines reakcijas ir atskleidė kitos mokinės traumuojančią patirtį: „Man buvo tokia situacija, kai prasidėjus pamokai, viena mergaitė pradėjo dalintis, kaip jos su drauge ėjo iš kažkokio gimtadienio, pavėlavo į autobusą ir jas vijosi kažkoks vyras. Joms pavyko pabėgti. Tėvai kreipėsi į policiją paskui ir visa kita. Bet tuo metu, pasirodo, klasėj buvo kita mergaitė, kuri patyrusi yra kažką panašioj situacijoj. Aš nežinojau apie tai. Tą mergaitę po pamokos ištiko isterija. Aš galvojau pakalbėti tik apie [smurto] tipologiją“ (E2).

Šis pavyzdys pabrėžia GĮBP pamokų specifiką, kuomet diskusija gali netikėtai nukrypti nuo planuotos temos ir reikalauti skubios, profesionalios reakcijos: „Tai vat gyvenimo įgūdžių ugdymo pamokos skiriasi tuo, kad tu negali žinoti, kas tos pamokos metu iškils, į kur ta pamoka pakryps, kokių klausimų sulauksi“ (E2). Remiantis didelę ekspertinę patirtį sukaupusios informantės nuomone, šis nenusipėjamumas gali būti viena iš priežasčių, kodėl mažiau patyrę mokytojai ir mokytojos jaučiasi nesaugiai ir vengia analizuoti su smurtu ar kitomis jautriomis temomis susijusius klausimus (E2).

Ekspertė E1 atkreipia dėmesį į „mokyklų paradoksą, kur atvažiuoji į mokyklą ir tave nuveda pas dešimtokus ir sako, jie jau pasiruošę kalbėti apie seksualinį priekabiavimą. O žmonės tau pradeda tokius klausimus uždavinėti, kad supranti, jog ten jau 100 metų viskas vyksta. Bet pas jaunesnius mokinius tu negali eiti, nes nežinau, ten tėvams sprogs galva, jeigu tu kažką apie tai kalbėsi.“ Būdama gerai susipažinusi su GĮBP, ji vardijo kai kurias programos temas: „penktoji klasė kalba, kas yra priekabiavimas seksualiniu pagrindu lytiniu pagrindu. Šeštoji klasė nagrinėja, kas yra smurtas, kaip atpažinti ir kreiptis pagalbos. O lyčių lygybė jau pirmoje klasėje atsiranda, antroji klasė, 6 klasėje - stereotipai.“ (E1). Pažymėdama nuoseklumo trūkumą, ekspertė kelia klausimą apie tai, „koks bus mokytojas ir kiek jis duos informacijos apie smurtą, apie seksualinį priekabiavimą [...] kas buvo kalbama pirmoji klasė, sakykim, pagrindinės mokyklos mokytojas gali nežinoti. Ir kai mokinys ateina į gimnaziją iš pagrindinės mokyklos vėlgi mokytojas gali manyti, kad jau ten

viską pakalbėjo, sakykim su aštuntokais ir irgi ramu.“ (E1).

Lyčių nelygybė ir lyčių stereotipai - smurto romantiniuose santykiuose prielaida. Lyčių lygybė, kaip rodo tyrimai, yra esminė siekiant sustabdyti smurtą, ypač romantiniuose santykiuose. Kai visuomenėje vyrauja lyčių nelygybė, dažnai sustiprinamos tam tikros tradicinės „vyriškumo“ ir „moteriškumo“ normos. Pavyzdžiui, vyrams gali būti diegiama, kad jie turi dominuoti ir kontroliuoti, o moterims – kad jos turi būti paklusnios ar aukoti savo poreikius. Tokios nuostatos gali prisidėti prie galios disbalanso santykiuose, kur vienas partneris jaučiasi turintis teisę valdyti kitą, o tai neretai perauga į emocinį, fizinį ar seksualinį smurtą.

Sykiu, tai dar viena temų, kurias dalis mokytojų linkę praleisti. Pasak vienos diskusijų dalyvės: „Aš šitų temų stengiuosi sąmoningai neliesti, bet jos kai iškyla vaikų klausimuose arba diskusijose, mes apie tai kalbame. Tai daugiau yra tolerancijos temų kontekste. Daugiau yra kalbama apie lyčių lygybę, apskritai apie stereotipus, kurie susiję su lytimis. Nebūtinai apie seksualines orientacijas mes kalbame. (M3). Tai, kiek šie klausimai bus paliečiami pamokose, nemenka dalimi priklauso nuo pačių mokytojų nuostatų, kurios, tiek iš diskusijų su pedagogais ir pedagogėmis, tiek iš pokalbių su ekspertėmis, yra labai įvairios. Be to, pastebimas vadinamasis „lyčių lygybės nuovargis“, kai manoma, jog ši tema jau išsemta, nes lyčių lygybės principai pilnai įgyvendinti įvairiose gyvenimo srityse. Pasak ekspertės, mokymuose dažnai tenka sulaukti tokių pastebėjimų: „Tai kodėl aš čia turiu klausyti?“, kai temos pasisuka į labiau tokias abstrakcijas, kaip lyčių stereotipai ar lyčių lygybė. Ten dažnai prasideda toksai minų laukas. Sako, kad mes turėjom moterį prezidentę, tai kodėl mes čia vis dar kalbam apie tą lyčių lygybę?“ (E1).

Diskusijoje dalyvavę mokytojai ir mokytojos pastebėjo, kad mokinių nuostatos taip pat nevienareikšmės. Nors, pasak jų, lyginant su vyresniąja karta, jaunimo nuostatos lyčių lygybės atžvilgiu yra pažangesnės, bet yra ir tokių mokinių, ypač vaikų, kurie vadovaujasi seksistinėmis nuostatomis, dažniausiai susiformavusiomis šeimoje: „[...]stebint kartais kaip jie [mokiniai] reflektuoja į lytiškumą ar į konfliktų, smurto temas, labai panašu, kad kai kurie vaikai atsinešę iš šeimų tokį santykių modelį, kur vyras yra mačo,[...]tiesiog į jokias diskusijas, įvairias tas temas, apie emocinį intelektą kažkokį ten, kitas gerąsias moralines vertybes [nesileidžia] (M2).

Tačiau yrimo dalyviai taip pat pastebėjo, jog įsitikinimai, kad smurtas yra tik „vyriška“ problema, o mergaitės visada elgiasi pavyzdingai, yra klaidingi: „Atrodytų mergaitės nesmurtauja. Čia tik berniukai blogi, o mergaitės visada geros, baltos ir pūkuotos. Tai vat šitą momentą irgi stengiuosi trinti ir ypatingai, kai analizuojame įvairias situacijas, [sakau] negalvokit, kad čia tiktai apie berniukus arba negalvokit, kad čia tiktai apie mergaites. Lygiai ta pati situacija gali atsitikti visiems (M3).“ Panašiomis įžvalgomis dalinasi ir kitas mokytojas, atkreipdamas dėmesį į tai, kaip diskusijose apie lygybę išryškėja mergaičių stereotipai berniukų atžvilgiu, į kuriuos pastarieji jautriai reaguoja: „būna tokių aršesnių norų teisybės, ten lygybės ir kitų dalykų ir tada kalbam. Ir dažnai būna tarp mokinių labai geros diskusijos, aš tik pamoderuoju. Bandau tą atsvarą, lygsvarą išlaikyti. Nes būna dažnai iš merginų pusės septintokių - aštuntokių tokie kaltinimai ir stereotipai į vyrų pusę: kad jie dažniausiai blogai elgiasi ir taip toliau. Statistika tą patvirtina, bet irgi tada vyrukai, kurie patys blogai nesielgia, jaučiasi stereotipizuoti ir užgaunami. Tada jie irgi reaguoja. [...] leškom tų visų atsvarų ir bandom kritinį mąstymą jungti“ (M4).

Apie stereotipus, susijusius su vyriškumu ir seksualumu, kurie neigia vyrų pažeidžiamumą, kalbėjo ir viena eksperčių: „Jeigu mes sakom, kad berniukai yra testosterono valdomi, ten tuoj šoks ant kiekvienos moters, kurią pamato, kad jie „žvėrys“, jeigu mes sakome, kad jie negali patirti seksualinės prievartos, jie negali patirti priekabiavimo, nes jie visada nori seksualinio kontakto...“ (E2). Tokie stereotipai gali atimti galimybę vyrams ir berniukams pripažinti, kad patyrė smurtą, kadangi tai prieštarauja visuomenėje įsitvirtinusiai vyriškumo normai. Kaip apibūdino informantė, pagalbos prašymas prilygsta tapatybės praradimui: „[...] tai iš karto atsiremia į vyriškumo normą, kad tu esi vyras. Ir tada kaip tokiame kontekste kažkokiam berniukui ar vyrui pasakyti, kad, jo, aš patyriau smurtą, aš patyriau seksualinę prievartą. Beveik neįmanoma. Čia tas pats, kas nusiimti

savo vyro ženkluką, sakyt: aš jau nebe vyras“ (E2).

Didaktiniai gyvenimo įgūdžių bendrosios programos aspektai

Mokymo(si) priemonės. Atnaujinant programas, diegiant naujas privalomas disciplinas, tokias kaip GĮBP, iškyla aprūpinimo tinkamomis ir efektyviomis mokymo priemonėmis klausimas. Analizuojant tyrime dalyvavusių mokytojų ir eksperčių pasisakymus, atsiveria kompleksiškas vaizdas, kuriame laisvė kurti pamokos turinį susiduria su aiškių gairių stoka, o informacijos gausa paradoksaliai virsta jos trūkumu. Tyrimo duomenų analizė išryškino kelias pagrindines problemines sritis: laisvės ir struktūros santykį, informacijos prieinamumo ir chaoso problemą, taip pat – pagrįstus nuogąstavimus dėl savarankiškai randamos medžiagos patikimumo ir tinkamumo konkrečiam mokinių amžiui, bei vadovėlio ar vadovėlių būtinybę.

Viena vertus, mokytojai ir mokytojos pripažįsta turintys tam tikrą laisvę, nes nėra vieno privalomo vadovėlio. Kaip teigia viena iš pedagogių: „Mes realiai vadovėlio kaip tokio neturim [...], dėlto yra tos laisvės[...]tikrai labai daug dinamikos dėl to“. Tačiau ši laisvė yra sąlyginė ir apribota griežtų reikalavimų: „vis tiek esam ir įrėminti – septyniasdešimt procentų vis tiek turi būti pagal nurodytą programą“ (M2). Ši situacija sukuria įtampą tarp kūrybinės autonomijos ir poreikio laikytis nustatytos programos. Mokytojui ar mokytojai paliekama 30 % erdvės laisvai pasirinkti temas ir metodus, tačiau didžioji dalis turinio turi atitikti nurodymus. Be centralizuotų, programą atitinkančių išteklių, ši užduotis reikalauja iš mokytojų ne tik didelių laiko sąnaudų ieškant ir pritaikant medžiagą, bet ir sukelia nuolatinį spaudimą siekiant užtikrinti programos tikslų įgyvendinimą.

Iš diskusijų išryškėjo, kad nors iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, jog informacijos skaitmeninėje erdvėje netrūksta („kas ieško, tikrai visko randa“ (M3)), mokytojai ir mokytojos susiduria su informacijos pertekliaus ir jos fragmentiškumo problema. Viena iš informančių teigia: „Esmė, kad, man atrodo, jog yra labai daug visko“. Tačiau ši gausa yra apgaulinga, nes informacija yra išsklaidyta, nesisisteminta ir dažnai atrandama atsitiktinai: „Bet viskas taip kažkaip visur [...]. Aš irgi atsitiktinai radau socialinio emocinio ugdymo filmukus“ (E2). Ši situacija lemia, kad mokytojai ir mokytojos yra priversti patys atlikti didžiulį darbą – iš gausybės informacijos „sėdėti, atrinkti ir sukonkretinti“ (M7). Pirmiausia, tai reikalauja didžiulių laiko sąnaudų, ypač pirmaisiais darbo metais. Kaip minėjo viena informančių, kadangi „medžiagos yra labai labai daug ir iš tikrųjų yra dvigubas darbas patiems pasiruošti toms pamokoms. Tai kartais jaučiuos kaip universitete rašant referatus kiekvieną savaitę[...] ir kai vos ne paskutinę naktį rašai“ (M2).

Be laiko sąnaudų, mokytojai ir mokytojos taip pat įvardijo dar vieną svarbią problemą – pateikiamos mokomosios medžiagos nepatrauklumą ir atotrūkį nuo mokinių realybės. Pedagogams ir pedagogėms kyla sunkumų randant turinį, kuris būtų įdomus šiuolaikiniams paaugliams ir jaunuoliams. Pasitaiko, kad patiems mokytojams medžiaga atrodo nuobodi: „man pačiai kartais skaitant: nu gi čia nuobodu, taigi jie nepriims“ (M6). Dėl šios priežasties visas pasiruošimo procesas reikalauja didelių laiko ir pastangų, siekiant „sudominti, pritraukti, kad jiems būtų įdomu, o ne užsidėti varnelę“ (M6). Mokytojai ir mokytojos yra priversti nuolat improvizuoti, kad patrauktų mokinių dėmesį. Šis aspektas dar kartą pabrėžia praktinių, interaktyvių ir gyvenimiškų užduočių poreikį, kuris nėra pakankamai patenkinamas esamais ištekliais.

Diskusijose išryškėjo, kad mokytojams ir mokytojoms nerimą kėlė ir pateikiamos medžiagos patikimumas, atsižvelgiant į akcentuotą netinkamo turinio panaudojimo riziką. Mažiau patyręs ar kritiško požiūrio stokojanti(-is) pedagogė ar pedagogas, spaudžiama(-as) laiko, gali netyčia panaudoti abejotinos vertės, nepatikrintą ar net klaidinančią informaciją. Tačiau net ir labiau patyrusiems pedagogams ir pedagogėms kartais gali būti sunku nuspręsti, kiek viena ar kita informacija gali tikti jų mokiniams. Antai fokus grupėse mokytojai ir mokytojos diskutavo apie

„Nepatogaus kino klasės“ platformoje pateiktą filmą „Sugauti tinkle“ (2020), pažymėtą kaip tinkantį 9-12 klasių mokiniams, o pačiame filmo aprašyme – vaikams ir jaunuoliams nuo 13 metų. Mokytojai ir mokytojos klausė: „kai filme kalbama apie dvylikametes, ar ne per vėlu jį rodyti dvyliktokams?“ (M4). „

Nepatogaus kino klasės“ platforma, sukurta formaliam ir neformaliai vaikų ir jaunimo švietimui bei ugdymui, diskusijų dalyvių ir eksperčių buvo įvertinta kaip viena efektyviausių edukacinių filmų ir priemonių prieigų. Šioje platformoje yra medžiagos, skirtos smurto (įskaitant smurtą romantiškuose santykiuose) ir lytiškumo ugdymo temoms. Kaip teigė vienas iš mokytojų, platformoje pateikti filmai yra tinkami mokant „tiek apie emocinį, tiek socialinį pažinimą, kai pažįstant save ir kitus, pažįstant kitų emocijas, reakcijas, tos prievartos smurto temos yra užkabinamos. [...] Rodoma[...] kas yra patyčios, smurtas, prievarta ir kiti dalykai. Gali būti ne fizinis smurtas, bet jeigu kiti kalba apie tau nemalonius dalykus, ten ir apie lytiškumą, ir apie dar kažką, kur tu nenorėtum girdėti, tai irgi yra tam tikra smurto forma“ (M4). Vieninteliu „NK klasės“ trūkumu buvo įvardinta tai, kad dauguma filmų yra „be galo ilgi“, o trumpesnių filmų trūksta. Trumpi animuoti filmai buvo įvertinti kaip itin patogus ir naudingas įrankis: „Tokie animuoti prie atskirų temų filmukai, kurie taip pat yra naudingi, dėkingi ir juos gana paprasta ir gera naudoti, nes gali paskui vystyti temas, užduotis ir toliau dirbti su mokiniais“ (M2). Tačiau, pasak informantų, lietuvių kalba tokių filmukų, deja, mažai, todėl renkamas žiūrėti angliškus.

Informantai taip pat atkreipė dėmesį, kad didžioji dalis priemonių ir įrankių yra sukurta nevyriausybinų organizacijų (NVO) sektoriaus. Kaip teigė viena eksperčių: „Man dažnai būna paradoksalu, kad darbe su švietimo bendruomene dirbant su tokia svarbia tema, tu trauki metodiką, kuri yra parengta nevyriausybinių organizacijų. Ir sakai va, čia yra tas jums reikalingas įrankis, jūs jį galite naudoti. Aišku, tai yra nuostabu, kad mes turime tokį nevyriausybinių sektorių ir tokius ekspertus, bet tuo pačiu metu man labai trūksta iniciatyvos ir palaikymo iš Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos ir jai pavaldžių institucijų.“ (E2).

Diskusijose išryškėjo vieningas sutarimas, kad gyvenimo įgūdžių dalykui vadovėlis yra būtinas. Vadovėlis šiuo atveju suvokiamas ne tik kaip priemonė, bet ir kaip kokybės garantas – centralizuotai parengtas, patikrintas ir metodiškai pagrįstas šaltinis. Ekspertės nuomone, nors „vadovėlis nėra vienintelė priemonė šiais laikais. [Vis dėlto], visi dalykai turi vadovėlius. Ir jeigu atsirado dalykas kaip privalomas, tai turbūt čia taip pat turi būti vadovėlis“ (E2). Mokytojų lūkesčiai vadovėliams yra labai konkretūs. Jie akcentuoja ne teorinės, o praktinės medžiagos svarbą. Pageidaujama, kad knygoje „būtų daug praktinių dalykų, aprašytų dalykų, su kuriais galėtume su mokiniais praktikuotis“ (M5). Taip pat pabrėžiama, jog vadovėlis turėtų pateikti konkrečius pavyzdžius ir užduotis, kurias mokiniai galėtų analizuoti grupėse, taip palengvinant mokytojo darbą, kad „neberekėtų mokytojui sukti galvos“ (M6).

Mokymo(si) metodai. Gyvenimo įgūdžių pamoka, siekiant efektyviai ugdyti mokinių kompetencijas, reikalauja modernių ir įtraukiančių metodų, kurie atitiktų šiuolaikinės skaitmeninės kartos poreikius ir spręstų realias problemas. Kaip pastebi viena informančių, dabartiniai mokiniai, būdami „skrolinimo karta“, linkę perskaityti tik antraštę ir nesigilinti į turinį, todėl teorijos pateikimas jiems yra mažiau efektyvus. Dėl šios priežasties būtina ieškoti alternatyvių, interaktyvių mokymo būdų: „Kadangi tai yra skaitmeninė karta, tai bandom ar ne kažkokius tai memus, ar kažkokias programėles. Kurti kažką patiems jiems labai patinka patiems.“ (M6) Mokytojai ir mokytojos teigė ieškančios mokinių aktyvumą skatinančių, kūrybiškumą ugdančių veiklų. Nepaisant to, efektyvių metodų taikymas susiduria su praktiniais iššūkiais, ypač didelėse klasėse. Pavyzdžiui, darbas grupėse ar išplėstinė refleksija, nors ir vertinami kaip svarbūs ugdymo elementai, reikalauja ilgesnio laiko, kas yra sudėtinga, kai klasėje yra apie 30 mokinių. Informantė M2 netgi teigia, kad „diskusija man yra kaip keiksmazodis dėl to, kad trisdešimt vaikų yra. Na, suprantu, kad yra metodikos ir įrankiai. Bet vis tiek...“ Nors ir pripažįstama refleksijos svarba („Svarbi refleksija. Kai jie pradeda analizuoti, mąstyti apie tai, kas vyksta su jais.[...] išmoksta daryti su si-

tuacijomis, kuriose aplink juos. Jie tada kitaip pradeda patys mąstyti apie tai [stereotipus; nepagarbų, smurtinį elgesį vieni kitų atžvilgiu]“ (M3)), jos efektyvus įgyvendinimas reikalauja didesnių sistemos pokyčių, o ne tik pavienių metodų modifikavimo. Kaip teigia E2, nors mes ir „sakom metodai turi keistis[...] jie pasikeitė, tikrai nėra tokių pamokų, kur vaikai klauso mokytojo“, tačiau dabartiniai pokyčiai nėra pakankami. Būtinai sistemos pokyčiai, kurie leistų mokiniams ir mokinėms spręsti „tokias kažkokias realias, jiems aktualias problemas.[...] aš nežinau, kas jiems tuo metu iškilo, ar ten smurtas, patyčios, ar ten koks nors aplinkos dalykas ar klimato, ar kažkas.“ Tai reikalauja ne tik metodų individualioje pamokoje adaptavimo, bet ir glaudesnio bendradarbiavimo tarp visų dalykų mokytojų, siekiant integruoti gyvenimo įgūdžių ugdymą į platesnį mokymo(-si) kontekstą ir sukurti erdvę, kurioje mokiniai ir mokinės galėtų aktyviai taikyti įgytas žinias ir įgūdžius realiose situacijose.

Tarpdalykinė integracija ir mokytojų bendradarbiavimas. Gyvenimo įgūdžių bendrosios programos sėkmė ir efektyvumas mokykloje glaudžiai susiję su temų integracija į kitus mokomuosius dalykus ir aktyviu mokytojų bendradarbiavimu. Daugelis diskusijoje dalyvavusių mokytojų, taip pat ekspertės mato dideles integracijos galimybes. Vien mokytojų pabrėžia, kad „visos temos jos turi būti integruotos“ ir kad, pavyzdžiui, „jaunimo problemos tai ne vien per gyvenimą įgūdžius“ (M7) nagrinėjamos, bet ir užsienio kalbų pamokose. GJBP temas „sėkmingai pavyksta integruoti su istorijos pamoka su geografijos, informatikos, dailės - tai čia priklauso, žinoma, nuo to, kokią tu projektą ir kokią tu veiklą sugalvoji ir pasiūlai kolegoms, ir šiaip gana geranoriškai, ir dėkinga tema, nes tu gana lanksčiai gali priderinti prie tam tikrų situacijų, švenčių, ypatingų progų ir taip toliau.“ Viena eksperčių patvirtina, kad integracija jų mokykloje „veikia, nes mes apskritai turime projektų, kur integruoja, jungiasi mokytojai. Tai jeigu tikrai ateini ir kažką pasiūlai, tai iš tikrųjų labai noriai jungiasi.“ Vis tik, kaip pastebėjo ekspertė, kad siekiant sėkmingos temų integracijos, vien mokytojų geranoriškumo neužtenka, „daugiau reikia laiko, kad visa tai suderint, sužiūrėt, kad sutaptų. Reikia pasiruošimui daugiau skirti laiko.“ (E2).

Diskusijose taip pat išryškėjo, kad nors bendradarbiavimas vyksta, jo intensyvumas gali skirtis. M4 mini, kad su kitais mokytojais bendradarbiaujama „gana minimaliai [...] susikordinavimas dažnai vyksta pagal poreikį, vos ne mokytojų kambaryje, kai dalinomės savo patirtimis“, tačiau re-tai kada tai yra strategiškai suplanuota, nagrinėjant programas. Svarbiausia, pasak mokytojų, yra „išsiaiškinti, kokias temas kas nagrinėja, kad nesikartoti“ (M2). Viena eksperčių, pasakodama apie teminę integraciją (greičiau, jos nebuvimą), kelia klausimą „ar tai yra bendradarbiavimas, ar kamu-oliuko permetimas“ (E1). Ypač, kai kalbama apie „sunkias, jautrias ir nepatogias temas“. Kad taip gali būti, patvirtina ir mokytojų diskusijos, pvz., kalbant apie lytiškumo ugdymą vis dar tikimasi didžiausio biologijos mokytojų indėlio.

Nė vienas(-a) diskusijos dalyvių neakcentavo Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai (SLURŠ) programos, kuri buvo patvirtinta 2016 m. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo minis-tro įsakymu⁸, o jos įgyvendinimas Lietuvos mokyklose prasidėjo nuo 2017 m. rugsėjo 1 d. Ši pro-grama neturėjo atskiro mokomojo dalyko, bet buvo integruojama į kitus mokomuosius dalykus, tokius kaip biologija, dorinis ugdymas, kūno kultūra ir t.t. Tiesiogiai paklausti, ar šią programą integravo į tuometinį savo mokomąjį dalyką, diskusijos dalyviai buvo atviri:

„Kažkaip konkrečiai pas mumis, ne, žinokit, nelabai [buvo] integruojama. Ir net administracija irgi nepateikė tokio kaip šaltinio. Bet šiais metais esu girdėjusi kažkur seminaruose, vis tiek seminarų daug išklausu, kad kažkur buvo šita SLURŠ“ (M2); „Iš esmės tą patį pakartočiau, kaip ir M2, kad tokios atskiros integracijos tos SLURŠ kaip ir nebuvo“ (M4).

Kaip pažymėjo tyrime dalyvavusios ekspertės, nors GJBP ir yra eklektiška bei mažiau skirianti dė-mesio lytiškumo ugdymui, lyčių lygybei ir pan., nei SLURŠ, tačiau tai, kad ji turi atskirą mokomąjį dalyką yra žingsnis į priekį, mat pastarosios integracija dalyje ugdymo įstaigų nebuvo sėkmingai įgyvendinta.

Pagalbos specialistų vaidmuo smurto prevencijoje. Nors mokytojai ir mokytojos, diskutuodami

⁸ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/285853b09aee11e68adcd1bb2f432d1>

apie tarpdalykinę integraciją, dažnai kalbėjo abstrakčiai ir tiesiogiai neišskyrė smurto romantiniuose santykiuose temos, tiesiogiai apie tai paklausus, išaiškėjo, kad tiek smurto prevencijoje, tiek pasitaikančių smurtinių atvejų sprendime itin didelis krūvis tenka socialiniams pedagogams bei pedagogėms ir mokyklos psychologams bei psychologėms. Kaip teigia viena diskusijos dalyvių, „mes visi bendrai dirbam su tais smurto atvejais ir čia daugiausiai indėlis tai aišku socialiniams pedagogams kliūna ir psichologui“ (M7). Be to, tokiais atvejais tiek smurto prevencijoje itin svarbus klasės auklėtojo ar auklėtojos vaidmuo. Tai patvirtina ir M1, minėdama, kad GJBP temos integruojamos į klasių valandėles taip pat prevenciniuose renginiuose. Pasak informantės, čia ji dirba petys į petį su mokyklos psichologe. Specialistų įsitraukimas yra esminis, nes jie turi giluminių žinių ir patirties, kurios gali pritrūkti bendrojo ugdymo mokytojams(-oms).

Specialistai, tokie kaip socialiniai pedagogai(-ės), psichologai(-ės), sveikatos specialistai(-ės) ir karjeros specialistai(-ės), mokyklos kontekste tampa esminiu prevencinio darbo ramsčiu. Jie(jos) gali ateiti į pamokas ir kalbėti iš savo srities: „gyvenimo įgūdžiai gaunasi tarsi platforma [...] pakalbėti žmonėms, specialistams, savo srities specialistams.“ (M7). Tokiu būdu, pasak mokytojų, užtikrinama, kad mokiniai gautų kvalifikuotą informaciją jautriomis temomis.

Diskusijos dalyviai pabrėžė ir mokytojų budrumo svarbą: „mes sužinom, pavyzdžiui, per vienas pamokas kalbant per kitas, žiūrėk, ten vaikas pasisakė kažką, paatviravo, jau tu atkreipei į tai dėmesį. Nueini, pasakai socialinei pedagogei arba su psichologe pakalbi“ (M7). Mokytojų gebėjimas atpažinti problemas ir perduoti informaciją specialistams yra svarbi grandis prevencijos grandinėje.

Išorinių ekspertų ir nevyriausybinių organizacijų indėlis. Siekiant efektyviai ugdyti mokinių gyvenimo įgūdžius ir spręsti sudėtingas smurto, lyčių lygybės bei lytiškumo ugdymo ir kitas problemas, mokyklos pasitelkia išorinius ekspertus ir nevyriausybines organizacijas. Šis išorės indėlis tampa ypač svarbus, atsižvelgiant į tai, kad, kaip teigia viena informančių, „tikrai mokyklai trūksta, trūksta tų žinių, bet tiesiog visada ieškome pagalbos iš šalies, kas galėtų padėti pakonsultuoti.“ (M5). Mokytojai ir mokytojos pripažįsta, kad „vienas mokytojas [...] visų dalykų tų subtilybių negali žinoti ir tiesiog neįmanoma visko perimti“ (M7), todėl išorinės žinios ir patirtis yra itin vertingos.

Viena stipriausių grandžių šioje srityje, pasak ekspertės, yra „nevyriausybinių sektorių, nevyriausybinių organizacijų, nes mes tikrai turime stiprų sektorių ir stiprias smurto, lyčių lygybės tematykoje dirbančias NVO“ (E1). Šios organizacijos neretai specializuojasi sudėtingose socialinėse temose ir gali pasiūlyti aukštos kokybės edukacines programas. Ekspertė pastebi, kad organizacijos, tokios kaip „Nepatogaus kino klasė“, [...] strategiškai tada renka edukatorius regionuose ir žiūri, kad oriai galėtų tuos regionus padengti“. Tai užtikrina, kad mokyklos, net ir neturėdamos vidinių resursų, gali pasinaudoti profesionaliomis paslaugomis.

Be NVO, mokyklos bendradarbiauja ir su kitomis institucijomis. Viena mokytojų paminėjo, kad jų mokykloje „labai išplėtotas tas toks paskaitų ciklas apie teisinę atsakomybę [...] socialinis pedagogas kviečia iš policijos atstovus.“ (M7) Taip pat aktyviai lankomasi visuomenės sveikatos biuruose, ieškant įvairiausių konsultacijų, susijusių su švietimu (M5). Lytiškumo ugdymo ar žalingų įpročių temomis „iš ligoninės prašo atvažiuoti, ieško socialinė pedagogė, ieško labai gerų lektorių, kad ir brangiai apmokamų. [...] jie tikrai kviečiami, ir vaikai tarp kitko labai noriai eina į tokias paskaitas ir jiems būna įdomu.“ (M7) Taip pat „dar pasinaudojama, iš tiesų, ir kultūros pasu.“ (M5).

Vis dėlto, pasitelkiant išorinius lektorius, kyla ir tam tikrų iššūkių, susijusių su paslaugų kokybe ir pateikiamos informacijos patikimumu. Ekspertė E1 atkreipia dėmesį, kad „gali įvykti visokie dalykai, kai tiesiog nemokslinė, religiška, ideologiškai angažuota informacija atsivežama.“ Ji pateikia konkretų pavyzdį: „Čia neseniai pažįstama pasakojo, kad mokykla užsisakė užsiėmimą apie vaisingumą, užsisakė nepasigilinus [...] O ten pasakoja, kad mergaitės yra viešbutis, kad yra pelytės, urveliai, vat tokios dalykus skleidžia.“ Tai pabrėžia būtinybę mokykloms kruopščiai įvertinti kviečiamų lektorių kompetenciją ir siūlomo turinio atitiktį mokslo principams bei ugdymo programos tikslams, siekiant išvengti klaidinančios ar ideologiškai angažuotos informacijos pateikimo.

APIBENDRINIMAS

Gyvenimo įgūdžių bendroji programa iš dalies atspindi šiuolaikinio jaunimo socialinio ir emocinio ugdymo poreikius, akcentuojant emocinį intelektą ir atsižvelgiant į civilinės saugos svarbą, ypač dabartinių geopolitinių iššūkių kontekste. Vis dėlto, lytiškumo ugdymas išlieka opiausia ir daugiausiai iššūkių keliančia sritimi. Mokytojai susiduria su dezinformacijos įtaka, tėvų pasipriešinimu ir administracinio palaikymo poreikiu. Nors proaktyvus bendravimas ir lankstumas su tėvais gali padėti išspręsti dalį problemų, nuolatinė baimė dėl galimų konfliktų ir neigiamų pasekmių toliau stabdo efektyvų lytiškumo ugdymą mokyklose. Nutylimos lieka ir seksualinio smurto, smurto lyties pagrindu ir panašios temos.

Mokyklų bendruomenės deklaruoja smurto netoleravimą ir siekia aktyviai veikti, tačiau prevencinės veiklos kartais apsiriboja proginiais renginiais, o mokiniai ir mokinės lieka pasyvūs stebėtojai. GĮBP programoje nėra aiškiai apibrėžtos sąvokos „smurtas romantiniuose santykiuose“. Diskutuodami apie smurtą, tyrimo dalyviai šios sąvokos taip pat neminėjo. Paklausti apie tai konkrečiai, dauguma informantų teigė, kad neverta išskirti smurto romantiniuose santykiuose problemos iš kitų su smurtu susijusių temų. Mokytojai mano, kad romantinių santykių temos gali būti neįdomios ir neaktualios jaunesniems mokiniams ir jas vertėtų nagrinėti vyresnėse, ypač 11-12 klasėse. Tačiau šiose klasėse GĮBP nedėstoma. Mokytojų nuomone, svarbiau yra kalbėti apie sveikus santykius apskritai. Tam, pasak jų, puikiai pasitarnauja socialinis ir emocinis ugdymas GĮBP programos rėmuose.

Aiškiai apibrėžtų sąvokų, ypač susijusių su smurtu lyties pagrindu ar smurtu romantiniuose santykiuose, trūkumas GĮBP programoje lemia interpretacijų laisvę ir nutylėjimus, kurie mažina prevencijos veiksmingumą. Pedagogai ir pedagogės, kaip ir lytiškumo ugdymo, taip ir diskutuodami šiomis temomis jaučiasi nesaugiai, baimindamiesi tėvų ar administracijos reakcijos. Lyčių lygybės ir stereotipų klausimai, nors ir tiesiogiai susiję su smurto prevencija, dažnai susiduria su „lyčių lygybės nuovargiu“ ir įsiskalbėjusiomis nuostatomis, kurios neleidžia atpažinti visų smurto apraiškų. Tyrimas atskleidžia disonansą tarp politinių debatų, dokumentų, mokytojų realybės bei mokinių patirčių, pabrėždamas sisteminio požiūrio, aiškių gairių, pedagogų ir pedagogių mokymų ir aktyvesnio mokinių įtraukimo poreikį.

Gyvenimo įgūdžių bendrosios programos (GĮBP) mokytojų profesinis pasirengimas ir patirtis turi didelį poveikį ugdymo turiniui ir jo efektyvumui. Svarbu pažymėti, kad mokytojų turima patirtis bei ankstesnių dėstomų dalykų specifika gali lemti GĮBP turinio interpretaciją ir akcentus. GĮBP dėstymo kokybė ir temų, ypač jautrių, pristatymas taip pat yra itin priklausomi nuo individualių mokytojo(-os) nuostatų, mokyklos požiūrio ir galimų stigmatų barjerų, taip sukuriant atsitiktinumo elementą ugdymo procese – kai kurios temos gali būti tiesiog praleidžiamos ar joms skiriama nepakankamai dėmesio.

Aktualus išlieka ir kompetencijų tobulinimo bei mokymų klausimas. Mokytojai vertina mokymų praktinę naudą, interaktyvumą ir galimybę gauti konkrečių metodikų. Tačiau ne visi mokymai atitinka šiuos lūkesčius; kai kurie mokytojai nusivylę turinio gilumo ir praktinio pritaikomumo stoka.

Diskutuojant apie didaktinius Gyvenimo įgūdžių bendrosios programos aspektus paaiškėjo, kad programos diegimas kelia iššūkių, pirmiausia susijusių su tinkamų ir efektyvių mokymo priemonių užtikrinimu. Diskusijos dalyviai atkreipė dėmesį, kad nors informacijos skaitmeninėje erdvėje yra gausu, mokytojai susiduria su informacijos fragmentiškumo problema, dėl kurios tenka skirti daug laiko ieškant ir atrenkant tinkamą medžiagą. Informantai išreiškė nuogąstavimus dėl savarankiškai randamos medžiagos patikimumo, ypač kai kalbama apie jautrias temas. Diskusijose pasiektas konsensusas, kad GĮBP dalykui būtinas vadovėlis, kuris užtikrintų medžiagos kokybę ir palengvintų mokytojų darbą. Mokytojai tikisi, kad vadovėlis bus orientuotas į praktinius pavyzdžius ir užduotis, leidžiančias mokiniams aktyviai dalyvauti pamokose.

GĮBP pamokos reikalauja modernių ir interaktyvių metodų, kad atitiktų skaitmeninės kartos po-

reikius. Mokytojai pastebi, kad šiuolaikiniai mokiniai linkę greitai prarasti dėmesį, todėl būtina taikyti dinamiškus ir įtraukiančius pedagoginius metodus. Tačiau klasių dydžiai apsunkina grupinį darbą ir diskusijas, todėl būtina ieškoti efektyvių būdų, kaip įtraukti visus mokinius.

Diskusijos dalyviai pabrėžė, kad GĮBP sėkmė priklauso nuo temų integravimo į kitus mokomuosius dalykus ir aktyvaus mokytojų bendradarbiavimo. Mokytojai atkreipia dėmesį į tai, kad bendradarbiavimas dažnai vyksta tik pagal poreikį, o strateginis planavimas yra ribotas. Vis dėlto, kai kuriuose mokyklose pastebima iniciatyva integruoti temas į bendrus projektus, tačiau tam reikia daugiau laiko ir pastangų.

GĮBP įgyvendinimo sėkmei yra svarbus išorinių ekspertų ir nevyriausybinių organizacijų įtraukimas. Šis bendradarbiavimas kompensuoja mokyklų žinių trūkumą, suteikia prieigą prie specializuotos metodikos ir praturtina ugdymo procesą autentiškomis patirtimis bei patraukliais mokymo metodais. Tačiau sykiu kyla klausimas, kaip užtikrinti išorės paslaugų kokybės kontrolę ir turinio patikimumą, siekiant visapusiško ir moksliškai pagrįsto mokinių ugdymo.

REKOMENDACIJOS

Atsižvelgiant į tai, kad GĮBP efektyvumas labai priklauso nuo individualių mokytojo(-os) nuostatų, profesinio pasirengimo ir gebėjimo dėstyti jautrias temas, mokytojai turėtų:

- Reflektuoti savo asmenines nuostatas ir stigmos barjerus (ypač smurto lyties pagrindu, lytiškumo, lyčių lygybės, jaunimo romantinių santykių klausimais), kad jos netaptų kliūtimi nešališkam ir visapusiškam temos pristatymui. Integruoti diskusijas apie sveikus ir (ne)smurtinius romantinius santykius į mokymo procesą visose klasėse, pritaikant turinį mokinių amžiui. Siekiant visapusiškai ir veiksmingai aptarti smurtą romantiniuose santykiuose, šias temas nagrinėti kaip neatsiejamą lytiškumo ugdymo bei lyčių lygybės (stereotipų, meilės mitų ir t.t.) švietimo dalį. Taip pat atskirti smurtą romantiniuose santykiuose nuo patyčių.
- Sukurti saugią ir nevertinančią aplinką klasėje, kurioje mokiniai jaustųsi drąsiai aptarti asmeniškai opias temas (pvz., romantiniai santykiai, smurtas), tai leistų atvirai nagrinėti seksualinio smurto, smurto lyties pagrindu ir kitas nutylimas temas.
- Prisitaikyti prie skaitmeninės kartos poreikių, naudojant šiuolaikines priemones. Nuolat taikyti dinamiškus ir interaktyvius metodus (diskusijas, vaidmenų žaidimus, projekcinį darbą, atvejų analizes), kad mokiniai būtų aktyvūs dalyviai, o ne pasyvūs stebėtojai.
- Proaktyviai bendradarbiauti su tėvais, surengiant tikslinius informacinius susitikimus, skirtus GĮBP jautrioms temoms aptarti. Aptariant GĮBP programos įgyvendinimą akcentuoti ne tik programos turinį, bet pirmiausia ugdymo tikslus – ne ką mokiniai išmoks, o kokie gebėjimai bus ugdomi (pvz., saugus elgesys, atsakingi sprendimai, emocinis intelektas, smurto atpažinimas). Taip pat pasidalinti konkrečiais patarimais, kaip tėvai gali namuose pratęsti GĮBP temas ir jas aptarti su vaikais. Tai gali būti patarimai apie emocinį atvirumą, medijų raštingumą ar sveiką gyvenimo būdą.
- Būti aktyviais pokyčių lyderiais savo bendruomenėje inicijuojant bendradarbiavimą su kitų dalykų mokytojais ir pagalbos specialistais, siekiant strategiškai integruoti GĮBP temas, taip užtikrinant programos tęstinumą ir temas patvirtinantį kontekstą.

Siekiant užtikrinti GĮBP kokybę ir spręsti iškylančius iššūkius Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai (ŠMSM) ir jai pavaldžios institucijos (pirmiausia NŠA) turėtų:

- Politiniu lygmeniu inicijuoti GĮBP turinio peržiūrą ir patikslinimą, ypač įtraukiant aiškias sąvokas: „Smurtas lyties pagrindu“ ir „Smurtas romantiniuose santykiuose“. Tai turi būti atlikta siekiant pašalinti dviprasmybes ir nutylėjimus, mažinančius prevencijos veiksmingumą.
- Aiškiai iškomunikuoti viešą palaikymą lytiškumo ir smurto prevencijos temoms mokyklose, siekiant sumažinti tėvų pasipriešinimą ir įtampą bendruomenėje.
Inicijuoti metodinių priemonių ir(ar) GĮBP vadovėlio(-ų) sukūrimą, užtikrinant kad šios priemonės būtų moksliai pagrįstos, atspindėtų naujausius duomenis, būtų praktiškai orientuotas ir prieinamas visoms mokykloms.
- Siekiant, kad mokytojai išvengtų fragmentiškos ir nepatikimos informacijos ir būtų užtikrintas ugdymo turinio moksliskumas bei nuoseklumas efektyviau valdyti skaitmeninius resursus. Atsižvelgiant švietimo portalo emokykla.lt išteklių, susijusių su lyčių lygybės ir smurto romantiniuose santykiuose temomis trūkumą, padidinti šio portalo funkcionalumą ir prieinamumą: patogų turinio filtravimą pagal temą, klasę/amžių, mokymo metodą ir t.t.; Įtraukti gerosios praktikos pavyzdžių ir pamokų planų šablonus, kurie iliustruotų, kaip efektyviai naudoti pateiktą medžiagą sveikų santykių, smurto romantiniuose santykiuose, lyčių lygybės temomis klasėje ir skatinti interaktyvius mokymo metodus.

Nevyriausybinių organizacijų (NVO) ir mokytojų bendradarbiavimas yra kritiškai svarbus, siekiant efektyviai spręsti smurto jaunimo romantiniuose santykiuose, lyčių lygybės ir kitų opių GĮBP temų klausimus. Atsižvelgiant į tai, kad NVO turi unikalią patirtį ir resursus, kurie gali kompensuoti mokytojų žinių trūkumą ir padėti jiems jaustis saugesniems šios organizacijos turėtų:

- Kurti palaikymo kultūrą tampant mokytojų partneriu, o ne tik išorės paslaugų teikėju. Suteikti mokytojams galimybę gauti konsultacijas ir metodinę pagalbą anonimiškai arba konfidencialiai apie jautrias temas, pvz., seksualinį smurtą, sudėtingus lytiškumo aspektus.
- Organizuoti mokymus, kurie neapsiribotų teorija, būtų interaktyvūs, trumpi ir orientuoti į konkrečias metodikas, kurias mokytojas gali pritaikyti klasėje iš karto.
- Pabrėžiant, kad smurtas romantiniuose santykiuose turi būti siejamas su platesnėmis temomis, ypač lyčių lygybe ir lytiškumo ugdymu, teikti aiškias gaires, kaip šias temas integruoti į GĮBP turinį.
- Dalintis tyrimais pagrįsta metodine medžiaga ir ją nuolat atnaujinti. Teikti paruoštas pamokos gaires, kurios padeda mokytojams efektyviau dėstyti temas, kurioms trūksta emokykla.lt išteklių (pvz., apie seksualinį sutikimą ar lyčių stereotipus).
- Bendrauti su mokyklos administracija ne tik dėl mokymų, bet ir dėl ilgalaikio GĮBP integravimo plano. Pasiūlyti pagalbą kuriant vidinius mokyklos protokolus dėl smurto prevencijos ir reakcijos į smurto atvejus.
- Skatinti ir palaikyti aktyvų mokinių įsitraukimą į prevencinę veiklą, pavyzdžiui, padėti organizuoti bendraamžių švietimo programas apie lyčių lygybę ar smurto atpažinimą, taip pereinant nuo pasyvaus stebėjimo prie aktyvaus dalyvavimo.

LITERATŪRA

- Advilonienė, Ž. (2024). Lytinio švietimo nuostatų Gyvenimo įgūdžių bendrojoje programoje vertinimas: visuomenės pozicija. *SOTER: religijos mokslo žurnalas*, 117(89), 43-68.
- Advilonienė, Ž. (2025). Gyvenimo įgūdžių bendrosios programos lytiškumo ugdymo turinio vertinimas vertybiniu-doroviniu aspektu. *SOTER: Journal of Religious Science/SOTER: religijos mokslo žurnalas*, 93(121), 65-95.
- Aragón, V., & Lozano, A. (2024). Control, Passion and Possession: Love as a Space of Violence in Adolescence. *Social Sciences*, 13(11), 572.
- Baniulienė, A. (2010). Vaikų patyčių prevencijos programos (olweus) efektyvumo raiška mokykloje (bendruomenės narių patirties analizės kontekstas). *Magistro darbas*. Vilniaus universitetas.
- Drėgvaitė, P. (2025). Gatekeeping Gender Equality: Curriculum Politics in Lithuanian Education. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 54, 91-104.
- Davies, C. T. (2023). Understanding abuse in young people's intimate relationships: Female perspectives on power, control and gendered social norms. Policy press scholarship online. <https://doi.org/10.1332/policypress/9781447362661.001.0001>, prieiga: 2024 11 13
- Edwards, S. R., & Hinsz, V. B. (2014). A meta-analysis of empirically tested school-based dating violence prevention programs. *Sage open*, 4(2), 2158244014535787.
- European Commission (2024). Eurobarometer: Gender stereotypes. Violence against women. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3252>
- Fellmeth, G. L., Heffernan, C., Nurse, J., Habibula, S., & Sethi, D. (2013). Educational and skills-based interventions for preventing relationship and dating violence in adolescents and young adults: a systematic review. *Campbell systematic reviews*, 9(1), i-124.
- Gabrieliūtė, V., Sabatauskaitė, B., Drėgvaitė, P., Pakšytė, A. (2022). Lygybės laboratorija: saugios aplinkos mokykloje kūrimo vadovas. <https://lygybe.lt/wp-content/uploads/2023/05/lygybes-laboratorija-saugios-aplinkos-mokykloje-kurimo-vadovas.pdf>
- Graham, L. M., Embry, V., Young, B. R., Macy, R. J., Moracco, K. E., Reyes, H. L. M., & Martin, S. L. (2021). Evaluations of prevention programs for sexual, dating, and intimate partner violence for boys and men: A systematic review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 22(3), 439-465.
- Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (2024). Lyčių nelygybė Lietuvoje: reprezentatyvi visuomenės nuomonės apklausa. <https://lygybe.lt/tyrimai/lyciu-nelygybe-lietuvoje-reprezentatyvi-visuomenes-nuomones-apklausa-2024/>
- Lombard, N. (2015). Young people's understandings of men's violence against women. Ashgate Publishing
- Meiksin, R., Campbell, R., Crichton, J., Morgan, G. S., Williams, P., Willmott, M., ... & Bonell, C. (2020). Implementing a whole-school relationships and sex education intervention to prevent dating and relationship violence: evidence from a pilot trial in English secondary schools. *Sex Education*, 20(6), 658-674.
- Meiksin, R., Ponsford, R., Kyegombe, N., & Bonell, C. (2025). Social norms relating to gender and dating and relationship violence in English secondary schools: Exploring student, staff and parent/carer accounts. *Social Science & Medicine*, 366, 117621.
- Nacionalinė LGTB teisių organizacija. (2021). Kaip užkirsti kelią įvairių formų smurtui prieš LGBTI+ vaikus? Vadovas profesionalams, dirbantiems švietimo, sveikatos apsaugos, paramos šeimoms, žiniasklaidos ir viešojo sektoriaus srityse. <https://www.lgl.lt/assets/handbook-dac-a5-lt-4.pdf>
- Obelenienė, B., & Pukelis, K. (2009). Lytinio švietimo grėsmės paauglių lytiškumo ugdymuisi bendrojo lavinimo mokykloje. *Social Inquiry into Well-Being*, 8(2).

- Pečiūrienė, J. (2025). Meilės mitai: jaunuoliai žalinguose santykiuose. Tyrimo (apklausos) ataskaita.
- Povilaitis, R., Jasiulionė, J. S., Kurienė, A., Pūras, D., Arlauskaitė, Ž., Petkutė, E., ... & Valantinas, V. (2007). Kuriame mokyklą be patyčių. Vilnius: UAB Multiplex.
- Pukelis, K. (2007). Trojos arklys, vardu lytinis švietimas, arba liga mirčiai. SOTER: religijos mokslo žurnalas, 49(21), 63-77.
- Purvaneckienė, G., Pečiūrienė, J., 2024. Kiekybinio tyrimo „Sveiki romantiniai santykiai“ ataskaita. Prieiga: <https://www.specializuotospagalboscentras.lt/wp-content/uploads/2025/01/2.-Kiekybinio-tyrimo-Sveiki-romantiniai-santykiai-ataskaita.pdf>
- Ramírez-Carrasco, D., Ferrer-Urbina, R., & Ponce-Correa, F. (2023). Jealousy, sexism, and romantic love myths: the role of beliefs in online dating violence. *Front. Psychol.*, 14, 1212737. doi: 10.3389/fpsyg.2023.1212737
- Stonkuvienė, I., Pečiūrienė, J. (2024). Smurto jaunimo romantiniuose santykiuose tyrimų analizė. Prieiga: <https://www.specializuotospagalboscentras.lt/wp-content/uploads/2025/01/1.-Smurto-jaunimo-romantiniuose-santykiuose-tyrimu-analize.pdf>
- Šaronovaitė, N. (2025). Smurto prevencijos programos „Esame saugūs“ poveikis paauglių psichikos sveikatai ir agresyviai elgesiui. Magistro darbas. Vilniaus universitetas.
- Šukytė, D., Požėla, M. (2025a). Gyvenimo įgūdžių ugdymo bendrosios programos įgyvendinimo rekomendacijos. 1–4 klasė. <https://emokykla.lt/metodine-medziaga/medziaga/perziura/281?r=1>
- Šukytė, D., Požėla, M. (2025b). Gyvenimo įgūdžių ugdymo bendrosios programos įgyvendinimo rekomendacijos. 5–10 (II gimnazijos) klasė. <https://emokykla.lt/metodine-medziaga/medziaga/perziura/176?r=1>
- Taylor, S., Kosakowska-Berezecka, N., de Guzman, M.R.T., Xia, Y.R., Padasas, I., Esterach, J. (2024). Romantic relationships, dating violence, and sexism during adolescence: A cross-cultural case study of Poland and the United States. In: Xia, Y.R., de Guzman, M.R.T., Esteirou, R., Hollist, C.S. (Eds). *Global perspectives on adolescents and their families. International and cultural psychology*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-49230-3_12
- Vareikienė, I., & Zaborskis, A. (2011). Olweuso patyčių prevencijos programos veiksmingumo tyrimą Kauno miesto mokyklose. *Visuomenės sveikata*, 1(52), 65-73.
- Vaitoška, G. (2023). Autentiškumo etikos trivializavimas Gyvenimo įgūdžių ugdymo programoje. SOTER: religijos mokslo žurnalas, 116(88), 37-60.
- Zarembaitė, A. (2025). Smurto prevencijos programos „Esame saugūs“ poveikis paauglių psichologiniam atsparumui ir tęstinio trauminio streso reakcijoms. Magistro darbas. Vilniaus universitetas.
- Žiliukaitė, R., Stonkuvienė, I. (2024). Kiekybinio tyrimo „Sveiki romantiniai santykiai“ ataskaita. Prieiga: <https://www.specializuotospagalboscentras.lt/wp-content/uploads/2025/01/3.-Kiekybinio-tyrimo-%E2%80%9ESveiki-romantiniai-santykiai-ataskaita.pdf>

PRIEDAS. kvietimas dalyvauti tyrimo „gyvenimo įgūdžių bendroji programa, smurto romantiniuose santykiuose atpažinimo požiūriu“ diskusijų (fokus) grupėje

Diskusijos pristatymas:

Kodėl atliekamas šis tyrimas?

2024 m. Moterų informacijos centro atliktas tyrimas (plačiau <https://lygus.lt/igyvendintas-projektas-sveiki-santykiai-smurto-romantiniuose-santykiuose-apraisku-atpazinimas/>) atskleidė, kad jaunimas ne visuomet atpažįsta smurto apraiškas romantiniuose santykiuose. Tam galėtų pasitarnauti mokyklose dėstoma Gyvenimo įgūdžių bendroji programa (GJP), pagal kurią ugdoma nuo pirmos iki dešimtos klasės ir kuri turėtų suteikti mokiniams įgūdžių pastebėti ir atpažinti smurto apraiškas įvairiose gyvenimo srityse, tarp jų ir romantiniuose santykiuose.

2025 atliekamo tyrimo tikslas – atskleisti mokytojų požiūrį į tai, ar bendrosios ugdymo programos, konkrečiai Gyvenimo įgūdžių programa, ugdo mokinių gebėjimus atpažinti smurto apraiškas romantiniuose santykiuose.

Tyrimą organizuoja – Moterų informacijos centras.

Tyrėjos vardas, pavardė: Irena Stonkuvienė

Tyrėjos kontaktai (el. paštas ir / arba tel. nr.): irena.stonkuviene@fsf.vu.lt

Kodėl esu pakviestas (-a) dalyvauti šiame tyrime?

Kadangi esate gyvenimo įgūdžių mokytoja(s), mums labai svarbu sužinoti Jūsų nuomonę apie GJP, taip pat ištirti, kokias smurto (taip pat ir romantiniuose santykiuose) atpažinimo strategijas ir metodus taikote savo pamokose bei su kokiais iššūkiais susiduriate.

Ar aš privalau dalyvauti tyrime?

Ne. Prieš priimdama(s) sprendimą galite užduoti klausimus apie tyrimą tyrėjos nurodytais kontaktais. Net ir sutikus dalyvauti, bet kuriuo metu galite pasitraukti iš tyrimo, nenurodydama(s) priežasties ir nepatirdama(s) jokių neigiamų padarinių, apie savo sprendimą pranešdama(s) tyrėjai. Jūs galite per savaitę nuo dalyvavimo tyrime dienos atšaukti bet kokią informaciją, kuria pasidalijote ir ji bus nenaudojama rašant tyrimo ataskaitą.

Kokia bus tyrimo eiga, jei aš sutiksiu dalyvauti tyrime?

Jūs būsite pakviesta(s) dalyvauti diskusijų (fokus) grupėje nuotoliniu būdu per Microsoft Teams platformą.

Diskusijos laikas: birželio X d. X valanda

Diskusijoje dalyvaus 5-6 mokytojos(-ai) iš skirtingų mokyklų.

Siekiant užtikrinti Jūsų anonimiškumą, diskusijai prašysime pasirinkti pseudonimą (išgalvotą vardą), kuriuo į Jus galėtų kreiptis diskusijos moderatorė. Jums sutikus bus daromas diskusijos garso įrašas, kuris bus sunaikintas jį transkribavus. Diskusijos metu dalyviai nenaudos vaizdo kamerų (ekrane bus matoma moderatorė, diskusijos klausimai ir dalyvių avatarai su jų pseudonimais).

Prisijungimo kvietimą prie Teams vieną darbo dieną prieš diskusiją Jums atsiųs tyrimo organizatoriai.

Diskusija truks nuo 60 iki 90 minučių.

Labai svarbu, kad diskusijos metu turėtume privačią erdvę, kurioje netrukdomi ir atvirai galėtumėte dalintis savo mintimis, įžvalgomis, pasiūlymais. Dalyvavimui diskusijoje yra svarbus stabilus interneto ryšys.

Ar yra kokia nors rizika dalyvauti tyrime?

Viso tyrimo metu bus vadovaujama pagarbos, konfidencialumo, patikimumo, sąžiningumo bei etiško tyrimo duomenų skelbimo principais. Yra galima minimali rizika, kad galite kiek nepatogiai jaustis, kalbėdamas (-a) apie savo profesines patirtis. Norėdama sumažinti galimas rizikas tyrėja atsižvelgs į jūsų pageidavimą neatsakyti į klausimą.

Ar yra kokia nors nauda dalyvaujant tyrime?

Be to, kad dalyvavimas tyrime bus susijęs su jūsų profesinių patirčių permąstymu, kuris gali prisidėti tiek prie profesinio, tiek prie asmeninio tobulėjimo, dalyvavimas kuria pridėdamąją vertę visuomenei – jūsų dėka, bus tobulinamos smurto prevencijos programos ir priemonės, skirtos švietimo darbuotojų gebėjimų, atpažinti ir efektyviai reaguoti į jaunimo patiriamą smurtą bei gebėjimų perduoti žinias jaunimui apie tai, kaip nustatyti asmenines ribas, kurti sveikus santykius ir atpažinti smurtą artimoje aplinkoje bei smurto apraiškas romantiniuose santykiuose, tobulinimui.

Kaip bus valdomi surinkti duomenys?

Garso įrašas ir išrašas bus tvarkomi laikantis griežtų Europos Sąjungos asmens duomenų apsaugos reikalavimų. Garso įrašas bus ištrintas iš karto jį transkribavus. Tyrimo rezultatai (taigi ir Jūsų pateikta informacija ir / ar Jūsų citatos, be galimybės identifikuoti kalbėtojos(o) tapatybę) bus naudojamos rengiant tyrimo ataskaitą, taip pat gali būti naudojami projekto sklaidai, rengiant publikacijas ir pranešimus mokslo renginiuose.

Jeigu sutinka dalyvauti, prašomi šie duomenys:

1. Elektroninis paštas, pageidautina, toks, kuris neleidžia atpažinti asmens tapatybės – gmail, Yahoo, kt.
2. Mobilaus telefono numeris (jeigu tyrimo organizatoriams nepavyktų susisiekti el. paštu, prieš tyrimą su Jumis susisiektų telefonu).

(Informacija dalyviui: šie duomenys (el. pašto adresas ir telefono numeris) bus sunaikinta iš karto po diskusijos)